PROVINCIE Noord-Holland

Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland

Huizen

Gemeentebeschrijving,
herziene versie, april 1992

Foto omslag:
Opvallend vormgegeven
villa met rieten kap uit 1927,
gelegen aan het
Eikenlaantje 8

Inhoud

Verantwoording *5*

1. **Inleiding** *7*

2. **Bodemgesteldheid** *9*
2.2 Bodem en reliëf *9*
2.2 Afwatering *10*

3. **Grondgebruik** *11*
3.1 Agrarisch grondgebruik *11*
3.2 Niet-agrarisch grondgebruik *11*
3.3 Visserij *12*
3.4 Landschapsbeeld *13*

4. **Infrastructuur** *15*
4.1 Landwegen *15*
4.2 Waterwegen *16*
4.3 Dijken en kaden *17*
4.4 Tramwegen *17*
4.5 Industrie *18*

5. **Nederzettingsstructuur** *19*
5.1 Bevolkingsontwikkeling *20*
5.2 Dorpskern *20*
5.3 Huizereng *23*
5.4 Buitengebied *26*

6. **Bebouwingskarakteristiek** *31*
6.1 Dorpskern *31*
6.2 Kom-west *33*
6.3 Buitengebied *33*

Verantwoording inventarisatie *37*

Geraadpleegde werken *39*

Herkomst afbeeldingen *41*

Afbeeldingen *43*

Register *59*

Colofon *65*

Verantwoording

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is ontwikkeld op initiatief van de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur om geheel Nederland te inventariseren op het gebied van architectuur en stedebouw uit de periode 1850-1940. Het project wordt, in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, uitgevoerd door de provincies en de vier grote steden.

De doelstellingen van het MIP zijn:
- het verkrijgen van een landelijk overzicht van jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19de eeuw - Tweede Wereldoorlog;
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode midden 19de eeuw - Tweede Wereldoorlog;
- basisgegevens aan te leveren voor wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch en/of industrieel-archeologisch terrein;
- bouwstenen aandragen voor te ontwikkelen beleid van de drie bestuurslagen ten aanzien van ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg en als basis voor planologische en stedebouwkundige afwegingen;
- selectie- en registratie-activiteiten van de drie bestuurslagen ten aanzien van objecten, ensembles, structuren en gezichten mogelijk te maken.

Voor de uitvoering van de werkzaamheden zijn de provincies in regio's onderverdeeld. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt het werk per gemeente verricht. Van elk inventarisatiegebied en van elke gemeente wordt een beschrijving gemaakt waarin geografische, sociaal-economische en stedebouwkundige ontwikkelingen binnen het betreffende gebied c.q. gemeente worden geschetst, toegespitst op de periode 1850-1940. Voorts worden waardevolle gebouwen en ruimtelijke structuren uit de betreffende periode in beeld gebracht.

De nu volgende gemeentebeschrijving richt zich op de gemeente Huizen. Voor geografische, sociaal-economische en cultuur-historische ontwikkelingen in groter verband kan de MIP-regiobeschrijving Gooi en Vechtstreek worden geraadpleegd.
De gemeentebeschrijving is tot stand gekomen op basis van vergelijking van kaartbeelden uit ca. 1850, 1900 en 1940, literatuuronderzoek en inventarisatie in het veld.

De gemeentebeschrijving volgt in de eerst vijf hoofdstukken het model voor een regiobeschrijving van drs. L. Prins, Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1988. Hieraan zijn een bebouwingskarakteristiek, een stedebouwkundige typologie, een beschrijving van de gebieden met bijzondere waarden, alsmede een verantwoording van de inventarisatie toegevoegd.

De MIP-werkzaamheden in de gemeente Huizen, bestaande uit een vooronderzoek, de inventarisatie, het fotograferen en beschrijven van de geselecteerde objecten en complexen en het schrijven en samenstellen van de gemeentebeschrijving, hebben plaatsgevonden in de maanden oktober en november 1991. Hiervoor waren in totaal zes weken beschikbaar.
Deze werkzaamheden zijn uitgevoerd door J.A. van der Hoeve, op tijdelijke basis verbonden aan de Provincie Noord-Holland als inventarisator jongere bouwkunst.

Speciale dank gaat uit naar de heren G. van As en J.M. Breukelaar en T. Vos voor het corrigeren en aanvullen van de concept-tekst van deze gemeentebeschrijving.

Haarlem, april 1992.

1. Inleiding

De gemeente Huizen ligt in het Gooi, in het zuidoosten van de provincie Noord-Holland. Zij wordt aan de oost- en zuidoostzijde begrensd door de gemeente Blaricum, aan de zuidwestzijde door de gemeente Bussum en aan de westzijde door de gemeente Naarden. Aan de noordzijde ligt het Gooimeer, een restant van de ingedijkte Zuiderzee. De gemeente strekt zich uit tot halverwege dit meer en grenst daar aan de gemeente Almere (provincie Flevoland).

Bij de kadastrale beschrijving van 1824 bleken de gemeentegrenzen van Huizen een zeer grillig verloop te hebben. Zo bezat het dorp een uitgestrekt deel van de Gooise heide tussen Bussum, Naarden, Huizen, Blaricum en Laren. De grens met Hilversum lag ongeveer halverwege tussen Huizen en Bussum. De Bussummer en Naarder eng behoorden beide tot het grondgebied van Huizen. De Maatlanden buiten de Meent daarentegen vormden enclaves van Naarden, Laren, Hilversum en Blaricum. Binnen het huidige grondgebied van Blaricum bevatte Huizen een deel van de maatlanden en een deel van de bouwvenen langs de Gooiergracht. Deze enclaves en exclaves waren strijdig met de reglementen van de wet op het kadaster. Door middel van omvangrijke grondruil tussen de gemeenten Blaricum, Laren, Naarden en Huizen werden de huidige grenzen van Huizen vastgelegd. Het bezwaar, dat de gemeente Hilversum tegen de grondruil met Huizen aanvoerde, werd bij KB van 18 augustus 1825 verworpen.
Bij beschikking van de Secretaris-Generaal van het departement van Binnenlandse Zaken van 21 mei 1992 is een strook van het IJsselmeer ter breedte van 100 meter (bij een waterstand van -0,40 meter NAP) aan het grondgebied van de gemeente Huizen toegevoegd.

De gemeente heeft een oppervlakte van 1606 ha en telt 41.823 inwoners (januari 1990).

De gemeente Huizen valt onder het MIP-inventarisatiegebied Gooi en Vechtstreek, die uit de gemeenten Blaricum, Bussum, Hilversum, Huizen, Laren, Muiden, Naarden, Nederhorst den Berg, 's-Graveland en Weesp bestaat.

De gemeente Huizen is ten behoeve van de MIP-inventarisatie onderverdeeld in drie deelgebieden:
1. dorp;
2. Westereng (Kom west);
3. buitengebied.

(Zie afbeeldingen 1 t/m 8.)

2. Bodemgesteldheid

In de Saalien of Riss-ijstijd (ca. 150.000 jaar geleden) schoven grote ijsmassa's via de bestaande rivierdalen vanuit het noorden over Nederland. Eén van deze ijsmassa's schoof globaal over de huidige Veluwe heen en bereikte als zuidelijke grens de huidige Rijnloop in Gelderland. Deze ijsmassa schoof een grote hoeveelheid pleistoceen zand voor zich uit, bestaande uit de sedimenten van de Maas, Rijn, Weser en Elbe. Toen het ijs zich weer terugtrok bleven deze stuwwallen liggen. Het Gooi en de Utrechtse heuvelrug maken deel uit van het westelijke stuwwalcomplex.
Tussen de stuwwallen ontstonden door de schuurwerking van het ijs diepe dalen, waaronder de latere Eemzee (in de huidige Eemdelta).
In de warmere perioden van de ijstijd smolt veel ijs, waardoor de stuwwallen sterk erodeerden. Onder andere ten oosten van Huizen zijn brede sandrs (waaiers van fijn zand) afgezet.
In het Eemien, die op deze ijstijd volgde, steeg de temperatuur aanzienlijk. Ook de waterspiegel van de zee steeg toen aanmerkelijk. De zee overspoelde toen weer de Eemdelta en deponeerde hier dikke pakketten fijn zand en klei.
In de volgende ijstijd, het Weicheselien of Würmijstijd, trok de zee door daling van de waterspiegel weer terug. De ijsmassa's van de noordelijke gletschers reikten dit keer niet tot hier. Wel ontstond er een toendraklimaat, dat het landschap in een kale vlakte veranderde. Veel zand en stof, onder andere uit de stuwwallen, verwaaide en werd als een laag dekzand afgezet.
Door de temperatuurstijging gedurende het Holoceen (10.000 jaar geleden) stegen de zeewater- en de grondwaterspiegel. In de Eemvallei werden door de zee klei en zand afgezet. In een recenter verleden (1000-1500 na Chr.) ontstonden in de Eemdelta uitgebreide moerasgebieden, waarin zeer veel veen werd gevormd. Door regelmatige overstromingen zette de Eem hier zand en (rivier)klei af, terwijl de Zuiderzee door overstromingen zeeklei afzette.
In deze periode ontstaan ten oosten van Huizen ook weer nieuwe eolische dekzanden (stuifzanden), doordat de mens op vele plaatsen de beschermende vegetatie vernielde ten behoeve van de landbouw.
Deze nieuwe verstuivingen vertonen een weinig samenhangend karakter.

Door de aanleg van dijken en kaden in de middeleeuwen werden de overstromingen aan banden gelegd. Toen konden deze gronden worden ontgonnen en verkaveld. Slechts kleine gedeelten van de Meent bleven onderhevig aan regelmatige overstromingen: de rietlanden en aangerechten (aanslibbingen).
(Zie afbeelding 9.)

2.1 Bodem en reliëf

De gemeente Huizen ligt op de oostelijke rand van de zandgronden van het Gooi. Deze zandgronden gaan hier geleidelijk over in het stroomdal van de Eem.
De zandgronden lopen in oostelijke richting geleidelijk af van ca. 20 meter + NAP in het zuiden tot ca. 2,3 meter + NAP aan de rand, om daar over te gaan in de veen/kleigronden van de Oostermeent. Ook in noordelijke richting loopt de zandgrond geleidelijk af en eindigt vervolgens vrij abrupt in de (op sommige punten steile) zeekust.
De toppen van de zandrug worden gevormd door de hoogten op de Tafelbergheide (+ 27,8 m NAP). De Tafelberg (+ 36,4 m NAP) en de Sijsjesberg (+ 25,7 m NAP) zijn in de 20ste eeuw verhoogd.
De Oostermeent ligt in de Eemdelta; het reliëf verloopt van ca. 2 meter + NAP in het zuidwesten tot ca. 0,4 meter + NAP langs

2.2 Afwatering

Het grootste deel van de gemeente Huizen heeft een onzichtbare afwatering. Op de hogere zandgronden in het westen en zuiden van de gemeente zinkt het regenwater direct in de grond en wordt vervolgens via het grondwater afgevoerd. Slechts de afgegraven terreinen bij het landgoed "de Limiten" hebben een zichtbare afwatering. Via zandsloten wordt het water afgevoerd naar de stadsgrachten van Naarden, die deel uitmaken van de boezem van de 's-Gravelandsche Vaart. De wateren van de boezem van de 's Gravenlandsche Vaart wateren af op de Vecht.

De Huizer Meent (Oostermeent) waterde via het aanwezige slotenstelsel rechtstreeks af op de Zuiderzee. Dit slotenstelsel had aansluiting op een achttal sluisjes in de Gooise Zomerkade. Deze sluisjes openden zich bij eb automatisch, om het water dan rechtstreeks in de Zuiderzee te laten stromen. Bij vloed sloten de sluisjes weer.
In het begin van de jaren zeventig is een groot deel van de Oostermeent bebouwd. Hiervoor is de Meent opgehoogd met een laag zand en is de Gooise Zomerkade verhoogd. Aangezien daardoor het oude slotenstelsel onbruikbaar werd heeft men voorzien in twee diep in het land doordringende waterpartijen (de Spui met vertakkingen en de Aanloophaven). Deze waterpartijen dienen als waterboezem en als afwatering op het Gooimeer.

3. Grondgebruik

3.1 Agrarisch grondgebruik

Het grondgebied van de gemeente Huizen was in de 19de eeuw nog voor het een groot deel in gebruik als landbouwgrond. Daartoe behoorde aanvankelijk ook het woeste land (heide), waar schapen geweid werden. Het landbouwsysteem berustte nog voor een belangrijk deel op de middeleeuwse opzet, waarbij de akkerlanden en woeste landen (heide en bos) en meentlanden (weiden) gezamenlijk werden gebruikt. In de loop der tijd was het gezamenlijk gebruik een exclusief recht geworden voor de zogenaamde Erfgooiers (afstammelingen van de oorspronkelijke Gooise bevolking).
De hoeveelheden akkerland en woeste grond waren aan elkaar gerelateerd. Op de woeste grond werden schapen gehouden, die mest opleverden voor de schrale akkerlanden.
In de loop der tijd kwam steeds meer land in particuliere handen. Daarmee werd dat land aan dit gemeenschappelijk beheerde landbouwsysteem onttrokken.

In de dorpskern staan veel boerderijen, die (gedeeltelijk ook nu nog) worden omgeven door hun erven. Hiertussen lagen meerdere moestuinen en boomgaarden. In 17de- en 18de-eeuwse beschrijvingen wordt zelfs gesproken over graanvelden en weilanden. Enkele hiervan zullen tot in het eind de 19de eeuw zijn gehandhaafd. Pas bij de sterke verdichting van het dorp na ca. 1870 zijn deze verdwenen.

Ten westen en ten zuidwesten van het dorp (op de relatief lage gedeelten van de zandgrond) lag de Huizer Eng: het landbouwgebied van de Huizer boeren. Het gebied was doorsneden door zandpaden en -wegen.
Hier werden rogge, boekweit en aardappelen verbouwd, aanvankelijk in een drieslagstelsel. In de 18de eeuw lag de nadruk vooral op de boekweitteelt, mede omdat Huizen sedert 1675 het alleenrecht op het malen van boekweit had.
Nu worden op de laatste resten van de eng rogge, aardappelen en veevoedergewassen (mais e.a.) verbouwd.

Ten oosten van het dorp lag de Huizermeent of Oostermeent: het weidegebied op de kleigronden. Dit waren de "gemene weiden", die tot ca. 1970 gemeenschappelijk eigendom waren van de Erfgooiers.
Hier werd het vee geweid.
De Huizermeent werd slechts beschermd tegen de Zuiderzee door een zomerdijk: de Gooise kade. Deze kade was voldoende om de meeste zomervloeden te keren, maar onvoldoende voor wintervloeden. Dientengevolge stroomden de noordelijke en oostelijke gedeelten van de Meent regelmatig onder.
Hier lagen de maatlanden (rietlanden) en angerechten (aanslibbingen), waar voornamelijk riet werd geoogst. Deze terreinen waren oorspronkelijk evenredig verdeeld tussen de Gooise gemeenten. Bij de gemeentelijke herindelingen van 1824 zijn de maatlanden en angerechten ingedeeld bij Huizen en Blaricum.

3.2 Niet-agrarisch grondgebruik

Er heeft in Huizen slechts een gering niet-agrarisch grondgebruik plaatsgevonden: vanaf de 17de eeuw heeft er (enige) zandwinning plaatsgevonden en aan het eind van de 19de eeuw is er leem (klei) gedolven.

In 1652 kregen de bewoners van het Gooi vergunning van "Stad en Lande van het Gooiland" om alle hoogten in het Gooi af te graven. In en rond Huizen zijn toen enige heuvels (of brinken) vergraven. Ook in de dorpskom zijn enige heuvels afgeplat. Zo is de Molenberg nog in 1917 afgegraven, nadat in de molen was verkocht aan het Openluchtmuseum te Arnhem.
Het zand werd naar Amsterdam vervoerd om als bouw- en ophogingszand te dienen.

Tegen de grens met Naarden is in het begin van de twintigste eeuw zand afgegraven voor de winning van ophogings- en bouwzand in Amsterdam (Indische Buurt). Dit afgravingsgebied vormde de voortzetting van de afgravingen rond Naarden. Na de stopzetting van deze afgravingen is hier het landgoed "de Limiten" gesticht (ca. 1905). Naderhand hebben nog enige zandafgravingen plaatsgevonden in het kader van werk-verschaffingsprojecten, waarbij onder andere de Sijsjesberg gedeeltelijk is vergraven.

In het zuiden van de gemeente is vlakbij de grens met Blaricum leem gedolven voor de pannenbakkerij in Blaricum. Reeds voor 1900 is deze fabriek beëindigd. Op dezelfde plaats is vervolgens zand gewonnen voor de kalkzandfabriek "Rijsbergen". Deze fabriek is in 1925 gesticht en werkt nog steeds. Het fijne heidezand en de schelpkalk (van schelpen uit de Waddenzee) waren ideaal voor deze soort steen, die sedert ca. 1880 in Bussum (firma "te Kort") werd gefabriceerd en sinds ca. 1925 ook te Huizen (Rijsbergen).

In recente tijd is vooral zand gewonnen voor de kust van Huizen, even ten westen van de oude haven. Men zuigt hier zand weg tot 35 meter onder het normaalpeil van het water.

Sedert het einde van de 19de eeuw is het heide- en bosgebied van Huizen in trek als recreatiegebied. Onder andere de vele uitgaves van wandelkaarten wijzen hier op. In 1932 werd de Stichting Gooisch Natuurreservaat opgericht, die in 1933 1628 ha bos en heide van de Vereeniging Stad en Lande van Gooiland (de opvolger van de Gooise Marke) overnam. Nadien heeft de stichting haar bezit nog aanzienlijk uitgebreid door zowel aankopen als schenkingen.
Momenteel zijn in de gemeente Huizen de volgende bos- en heide gebieden beschermd als natuurgebied: Eukenberg, Limitische heide, Nieuwe Bussummerheide, Bikbergen met de Vliegheide, Tafelberg- en Blaricummerheide, het Crailose Bos en een gedeelte van het Gooimeer.

3.3 Visserij

Toen de haven van Naarden in 1685 werd gesloten verviel het vis-privilege van 1382, dat bepaalde dat alle vis uit de Zuiderzee in Naarden moest worden gelost en verhandeld. Een aantal Huizers legden zich toen toe op de visserij, die snel in belang toenam. In 1752 werd Monnickendam aangewezen tot "besloten stad" en in 1806 werd Muiden hieraan toegevoegd als tweede "besloten stad". Hoewel het verplicht was Zuiderzeevis in een "besloten stad" te lossen, bleven de Huizer vissers hun vangsten (illegaal) voor de kust van Huizen lossen.
In 1807 verleende Koning Lodewijk Napoleon de Huizer vissers toestemming om hun vangsten voortaan op hun eigen strand te lossen.

Aangezien Huizen geen haven had moest de vis voor de kust worden uitgeladen. Hiertoe legden de schepen (botters) aan bij een zandbank voor de kust, de rede genaamd. Tussen deze zandbank en de kust was een keienweg aangelegd.
De viskarren werden over deze weg de zee ingereden, tot op de

zandbank. Hier werd de vis in de karren geladen en vervolgens over deze weg aan land gebracht. Met de aanleg van de haven in 1854 werd het aan land brengen van de vis aanzienlijk vereenvoudigd.

Aanvankelijk was de visserij nog van ondergeschikt belang, vergeleken bij de landbouw. Maar reeds in de loop van de 18de eeuw overvleugelde de visserij de landbouw. In het begin van de 19de eeuw werkte ongeveer 16% van de beroepsbevolking in de visvangst. De vishandel groeide tussen 1829 en 1839 van 16 naar 21% van de beroepsbevolking.
De werkgelegenheid in de visserij was toen aanzienlijk groter dan in de landbouw (1829: 11%, 1839: 8%).

Tussen 1854 en 1900 schommelt de omvang van de vloot tussen de 106 tot 124 botters. Het hoogtepunt van de Huizer visserij ligt in de periode 1880-1900. Toen was ongeveer de helft van de van de bevolking direct of indirect afhankelijk van de visserij. Na 1900 nam het aantal botters snel af. Hoewel vaak wordt aangenomen dat de plannen tot afsluiting en inpoldering van de Zuiderzee hieraan debet zijn, blijkt dit niet de voornaamste reden te zijn. Een aantal slechte visjaren (vooral voor de ansjovis), toenemende concurrentie van de visserij op de Noordzee, terugval in de vraag en de toename van werkgelegenheid in andere (zekerder) takken van industrie zijn de voornaamste oorzaken. In 1954 werd de laatste vissersbotter verkocht.

Tabel 1

Jaar	Aantal botters voor de visserij
1850	100
1860	125
1875	110
1901	124
1905	108
1920	84
1930	36
1940	6
1950	5

3.4 Landschapsbeeld

Tot in de 19de eeuw was het landschap rond Huizen in te delen volgens het primaire gebruik van de grond.

Het landschap van de Oostermeent bestond uit een grof verkaveld weidelandschap. Door het gebied liepen betrekkelijk weinig sloten, aangezien het als gemeenschappelijk weidegebied functioneerde.
Langs de dijken lagen vochtige rietlanden, die regelmatig aan overstromingen door de Zuiderzee blootstond. De scheiding tussen het dorp en de meent werd gevormd door de Koedijk, een begroeide wal die de koeien uit het dorp moest weren.
Ten zuiden en ten westen van het dorp lagen de Engen (de Westereng en de Huizereng). Dit gebied was met behulp van hagen, bomenrijen en houtwallen in percelen ingedeeld. De houtwallen moesten het wild van de akkers weren. De akkers werden afgewisseld door percelen met eikehakhout. Ten zuidwesten van het dorp lagen de woeste landen, die bestonden uit heide en bossen. De woeste landen lagen op de hoogste gedeelten van de stuwwal. De schrale grond en de grote diepte van het grondwater maakten dit gebied ongeschikt voor bewoning of akkerbouw. Hier werden de schapen geweid, die mest opleverden om de akkers te bemesten.

In het westen van de gemeente lagen de buitenplaatsen. Sedert de 17de eeuw waren op de grens met Naarden enige buitenplaatsen aangelegd, die omgeven waren met tuinen en bossen (sterrebossen). In de 18de en 19de eeuw zijn enkele van deze buitenplaatsen opgedeeld en vervangen door kleinere buitenplaatsen.

In de 19de en 20ste eeuw is het landschap aan sterke veranderingen onderhevig door vermeerdering van de bossen, de zandafgravingen en de aanleg van woonwijken, villaparken en lintvormige reeksen villa's en landhuisjes.
De hoeveelheid bos nam door verschillende oorzaken toe. In de eerste plaats werd de heide verwaarloosd, doordat er minder schapen werden gehouden. De schapenmest was immers overbodig geworden na de invoering van kunstmest. Daarnaast is er bosbouw gepleegd voor de houtkap. En tenslotte werden ook bossen aangeplant voor de recreatie. In het begin van deze eeuw waren de zandafgravingen rond Naarden zover gevorderd, dat ze de gemeentegrens tussen Naarden en Huizen hadden overschreden. In 1905 is aan de rand van de afgravingen het landgoed "De Limiten" aangelegd.

Nu zijn de restanten van de vele verschillende landschappen aanwezig. Als meest kenmerkend voor het landschap in de gemeente Huizen wordt over het algemeen de grote variëteit op een klein gebied aangegeven. Deze valt slechts puntsgewijs aan te geven, zoals hieronder zal geschieden.

Heidelandschap: De Limitische heide is tamelijk dicht begroeid en heeft enige zandverstuivingen.
De Tafelbergheide heeft een open karakter met vrij veel hoogte-verschillen.
Koulissenlandschap: dit zijn de resten van de eng met akkers, houtwallen en bospercelen. De overgang naar stad of dorp wordt veelal door verwaarloosde ruige terreinen gevormd.
Gevarieerd boslandschap: dichte bossen, waarin kleine open enclaves aanwezig zijn (akkers, die resten vormen van de eng). De beplanting is gevarieerd.
Buitenplaatsen landschap: dit zijn dichte bossen met lange kaarsrechte beukenlanen (o.a. Museumlaan, Valkeveenselaan). Ze zijn ontstaan uit de parkaanleg en lustbossen (sterrebossen) rond de oude buitenplaatsen.
Buitenplaatsen landschap op laag landschap: deze zijn rond zandafgravingen in het westen van de gemeente gesitueerd, o.a. De Limiten.
Bosrijkgebied met bebouwing: hieronder wordt de villabebouwing verstaan met hun cultuurtuinen aan randen van bossen en heide-landschappen.
Woeste grond: dit is het open landschap met ruige terreinen rond de recente afzandingen, bij de grens van Huizen en Blaricum.
Stedelijke parklandschappen: aangelegde parken buiten de bebouwde kom.

4. Infrastructuur

4.1 Landwegen

Tot in het begin van de 19de eeuw waren alle wegen in en rond Huizen zandpaden en zandwegen. Ook de regionale wegen waren nog slechts zandwegen.
Huizen was met zandwegen verbonden met de omliggende Gooise dorpen. Deze wegen liggen radiaalsgewijs vanuit de kern en volgen steeds de weg van een minimaal hoogteverschil: hoge heuvels en diepe dalen werden systematisch ontweken. Het tracé van vele wegen was dientengevolge nogal bochtig. Sedert de 19de eeuw werden de belangrijkste wegen vervangen (of gedeeltelijk vervangen) door meer rechtlijnige wegen, die minder rekening hielden met het reliëf of waarvoor uitgebreide afgravingen zijn geschied.
Op de kaart van Kuyper uit 1867 is in Huizen slechts één doorgaande verharde weg aangegeven. Deze bestaat uit de Blaricummerstraat, Lindenlaan, Havenstraat en Naarderstraat. De Blaricummerstraat vervangt de Oude Blaricummerweg, die in een boog om de Huizerhoogt heen liep. In 1834 is de Nieuwe Blaricummerweg aangelegd en bestraat op initiatief van de heren Huydecoper, van Maarsseveen en Laan. Bovenop de heuvel (de Huizerhoogt) bouwden zij een rond torenachtig paviljoen, dat de rotonde werd genoemd. Hierin was een uitspanning gevestigd. Omstreeks 1900 is het gebouw gesloopt.
Het zuidelijk deel van de Lindenlaan heeft nog gedeeltelijk het karakter van een 19de-eeuwse uitvalsweg met aan weerszijden grote bomen (linden). Waarschijnlijk is omstreeks 1917 de Ceintuurbaan aangelegd, die het verkeer om de kern van Huizen heen voert en aansluit op de Naarderstraat.
De Kerkstraat en de Havenstraat zijn oude dorpsstraten, die bestraat zijn ter verbinding van de beide uitvalswegen. Door de Ceintuurbaan werden deze wegen ontlast.
De Naarderstraat is aangelegd in 1838. Deze weg vormt de verlenging van de Huizerstraatweg in de gemeente Naarden, die in 1836 is aangelegd. De gehele weg is aangelegd naar aanleiding van het advies van een in 1830 ingestelde commissie, die ten doel had betere verbindingen tussen Naarden, Huizen, Blaricum, Laren en Eemnes te bestuderen. De weg vervangt de Oud Naarderweg en Oud Huizerweg, die door en langs de landgoederen aan de Zuiderzee (Gooimeer) ligt.

Het grootste deel van de Nieuwe Bussummerweg is aangelegd in 1923 gedeeltelijk over een bestaand tracé. Daarmee ontstond een efficiëntere verbinding tussen Bussum en Huizen. Deze weg sluit in Bussum aan op de in 1906 aangelegde Brediusweg. De Nieuwe Bussummerweg sloot in 1923 in Huizen aan op de Ceintuurbaan.

In de jaren vijftig zijn in verband met de grote uitbreidingen van de dorpskern (kom west) nieuwe straten aangelegd:
onder andere Karel Doormanlaan en Bestevaer (ca. 1951), de verbrede Crailoseweg (ca. 1958) en de Gooilandweg (ca. 1955). In de jaren zeventig en tachtig is in verband met de aanleg van de wijk Oostermeent een groot aantal wegen aangelegd. Door de aanleg van nieuwe wegen en de aansluiting van bestaande wegen zijn twee ringwegen tot stand gekomen: één rond het dorp en één door de nieuwbouw van de Oostermeent. Deze ringwegen sluiten aan op de nieuw aangelegde A27 (ca. 1980) naar Almere en op de dorpskom van Blaricum (Bergweg).
(Zie afbeeldingen 10a, 10b en 10c.)

4.2 Waterwegen

Behoudens de (voormalige) Zuiderzeehaven uit 1854 kent Huizen geen waterwegen.
De visserij te Huizen was opgekomen na de sluiting van de haven van Naarden, waar tot dan toe ingevolge het visprivilege van 1342 alle Zuiderzeevis aan land gebracht en verhandeld moest worden.
Aangezien Huizen geen eigen haven had moest de vis voor de kust worden gelost. Even ten noorden van de kustlijn van Huizen ligt een brede ondiepe zandbank, de rede genaamd. Deze zandbank was met een in zee gelegen keienpad verbonden met het strand. Om nu de vis te lossen legden de schepen aan bij de zandbank. Vervolgens werden er viskarren over dit keienpad naar de aanlegplaats gereden. Daar werd de vis overgeladen vanuit de schepen in de karren.
In de winter en bij ongunstig weer werden de schepen op de zandbank getrokken. Het gebeurde echter regelmatig dat de schepen in deze kwetsbare situatie werden beschadigd of vernield. In het begin van de 19de eeuw is dit een aantal keer achtereen geschied, waarbij veel schade was te betreuren.
In de dertiger jaren van de 19de eeuw werden de eerste plannen voor een haven ontwikkeld. Een haven zou de Huizer vissersvloot in de winter beter beschermen, maar ook een veilige vluchthaven voor de schepen op de Zuiderzee kunnen bieden. Tussen Vecht en IJssel lagen namelijk slechts twee havens: Harderwijk en Elburg. Het geschiedde regelmatig dat schepen in nood geen veilige haven meer konden bereiken. Ook zag men mogelijkheden voor de industrie en landbouw in het Gooi. In 1829 werd het eerste plan gepresenteerd, dat in 1838 werd uitgewerkt door Ir. Grinwins. Vanwege de hoge kosten is dit niet uitgevoerd.
Naar aanleiding van een tweetal nieuwe rekwesten in 1849 werd er een provinciale commissie ingesteld, die rapport moest uitbrengen over de wenselijkheid van zo'n haven. Het rapport van deze commissie, dat de noodzaak onderschreef, was de aanzet tot de aanleg van de haven.
In 1851 werd er een uitgewerkt plan voor een haven ingediend, dat was ontworpen door B.P.G. van Diggelen, ingenieur van Rijkswaterstaat. Volgens dit plan kwam de haven op de grens van de Oostermeent en de hogere weidegronden van Warande Wolfskamer te liggen. Hiertoe had de Vergadering van Stad en Lande van Gooiland een terrein van 8 ha van de gemene weide ter beschikking gesteld, uit te breiden tot 12 ha voor industrieën langs de haven.
Op 11 juli 1853 werd het werk aanbesteed (voor ƒ 84.800,--). Het graven van de haven en de aanleg van strekdammen in zee heeft ruim een jaar geduurd. Op 7 oktober 1854 kon de haven feestelijk in gebruik worden genomen. Het onderhoud van de haven bleek sterk te zijn onderschat, zodat een gezonde exploitatie problematisch bleek. Regelmatig moest zware stormschade worden hersteld. De aantasting door paalworm vergde in 1860 omvangrijke herstellingen. Maar het grootste probleem bleek de aanhoudende verzanding. In 1870 werd daarom besloten de strekdammen te verlengen van 150 naar 200 ellen (= meter).

Nog regelmatig is de haven aangepast. In 1915 is de Westhavendam verhoogd. Later is de beschoeiing vervangen door beton. Na de sluiting van de Zuiderzee liep het gebruik van de haven terug. Omstreeks 1940 is een deel van de haven gedempt en ingericht als industrieterrein.
Recent is aan de oostzijde van de haven een havenkom voor plezierjachten gegraven. Aan het eind van de jaren zeventig is een tweede haven in de gemeente Huizen aangelegd, de Aanloophaven. Deze haven is gegraven als ontwatering van de wijk Oostermeent en als jachthaven.

De Zuiderzee zelf vormde voor Huizen nog een belangrijke waterweg. Via kustvaart werden regelmatige diensten met Amsterdam onderhouden. Deze beurtvaart heeft van 1669 tot diep in de 19de eeuw gefunctioneerd.
(Zie afbeelding 11.)

4.3 Dijken en kaden

De gemeente Huizen kent slechts één kade, namelijk de Gooise Zomerkade. Het westelijke deel van deze dijk reikte tot 1,5 meter + NAP, het oostelijk deel van de dijk tot 1,25 meter + NAP. Hij beschermde de Oostermeent in beperkte mate tegen de invloed van de Zuiderzee. Het oostelijk deel van de dijk hield alleen de normale zomervloeden tegen. Daarentegen werd de dijk regelmatig overspoeld door wintervloeden. Daardoor bleven de rietlanden direct achter de dijk vochtig.
Bij extreme overstromingen overspoelden grote delen van de Oostermeent. Voor het laatst is dat geschied in 1916. Toen stond het water tot aan de oostelijke rand van Huizen, aan de Koedijk. Na de sluiting van de Zuiderzee (28 mei 1932) is dat niet meer gebeurd.
Onder de dijk waren acht automatische sluisjes, die bij eb openden en bij vloed sloten. Door deze sluisjes waterde de Oostermeent af.

Ten behoeve van de bebouwing van de Oostermeent is een groot deel van het gebied met zand opgespoten tot 1,5 meter + NAP. Toen is tevens de Gooise zomerkade verhoogd tot 2,5 meter + NAP.
(Zie afbeelding 13.)

4.4 Tramwegen

Aangelokt door het succes van de treinverbinding met het Gooi, namen C. de Bok en J.M. van de Meulen het initiatief tot de oprichting van een stoomtramverbinding met het Gooi. Hiertoe richtten zij de Gooische Stoomtram Maatschappij op (GSTM).
Het eerste deel van de lijn, het tracé Amsterdam-Muiderberg-Naarden, is in 1881 aangelegd.
In 1882 is deze tramlijn doorgetrokken naar Laren, via de Amersfoortse-straatweg en de Naarderstraat. Daar sloot hij aan op een tweede lijn tussen Hilversum-Laren-Blaricum-Huizen, die ook in 1882 voltooid werd. Deze tramlijn volgde in de gemeente Huizen de Blaricummerstraat en de Lindenlaan. Op de Lindenlaan was het eindstation.
Aanvankelijk was het de bedoeling om ook nog Naarden en Huizen te verbinden, maar dit gaf enige problemen. De concessie voor dit tracé werd in 1883 verkocht aan de maatschappij "Stoomtram Bussum-Naarden". Deze in 1883 opgerichte maatschappij legde nog hetzelfde jaar een stoomtramverbinding aan tussen Bussum, Naarden en Huizen. Deze tramlijn volgde in de gemeente Huizen de Naarderstraat en eindigde bij een station op het Prins Bernhardplein.

Op 1 januari 1917 werd de exploitatie van de stoomtram Bussum-Huizen overgedragen aan de GSTM. De twee eindpunten van de tramlijnen in Huizen werden toen met elkaar verbonden, waarmee er een ringlijn was gerealiseerd: station Naarden/Bussum-Huizen-Laren-Hilversum. Op het terrein ten westen van het oude raadhuis aan de Naarderstraat is in 1918 een nieuw station gebouwd. Nadat de tramlijnen waren opgeheven, is het station in 1953 gesloopt.
In de jaren twintig werden er ook busmaatschappijen opgericht, die de trams en elkaar krachtig beconcurreerden.
In 1938/39 werd de Amsterdamsestraatweg tot vier rijbanen verbreed. Omdat het handhaven van de tramlijn tussen Amsterdam en Naarden te duur zou worden, is deze op besluit van de minister vervangen door een busverbinding. Ook nog in 1939 werd de tramlijn Hilversum-Laren-Blaricum-Huizen opgeheven en vervangen door een buslijn. Op de lijn Bussum-Huizen bleven nog tot 1941 trams rijden. Vanwege brandstof-gebrek voor de bussen zijn de tramlijnen Hilversum-Huizen en Huizen Naarden tussen 1942 en 1950 in ere hersteld. Zelfs een gedeelte van de tramrails is toen weer herlegd.
(Zie afbeelding 12.)

4.5 Industrie

In de MIP-periode is het karakter van Huizen gewijzigd van vissersplaats (tot ca. 1925) in een industrieplaats (sinds ca. 1925). Er hebben dientengevolge veel wijzigingen op het gebied van de industrie plaatsgevonden.

Dankzij de groei van de visserij in de tweede helft van de 19de eeuw heeft een belangrijke vermeerdering van de visverwerkende industrie plaatsgevonden. Na de opening van de haven in 1854 zijn in totaal 17 hangen (traditionele visrokerijen) langs de Havenstraat gebouwd. Verder stonden er onder andere aan de Valkenaarsstraat nog enkele hangen.
Langs de haven werden tevens twee scheeps- en reparatiewerven opgericht, namelijk in 1854 en 1880. Deze werven ondervonden al rond 1900 moeilijkheden door de teruggang in de visserij. In eerste instantie legden zij zich toe op scheepsreparatie, maar door de terugloop van de vloot kwamen ze alsnog in problemen. In 1934 is het laatste nieuwe schip van de werf afgelopen.
Ook de visrokerijen ondervonden problemen door de teruggang in de visserij. In het eerste kwart van deze eeuw werden steeds meer hangen gesloten, of gesloopt.
De visafslag, die in 1907 was geopend, is in 1962 gesloopt.

In de 17de eeuw groeide de wolweverij in Huizen aanmerkelijk, enerzijds door de toename van het aantal schapen (voor de bemesting van de akker) en anderzijds door de uittocht van wolwevers uit Naarden. Aanvankelijk werd de weverij vooral als huisindustrie bedreven, maar in de loop van de 19de eeuw verdwijnt deze door fabriekconcurrentie. In 1829 was ongeveer 30% van de beroepsbevolking werkzaam in de textielindustrie, in 1839 was dat verminderd tot 25%. In 1852 was de calicotweverij (katoen) van Salomonson uit Almelo één van de voornaamste industrieën in Huizen. Er werkten toen 70 mensen.

Daarnaast waren nog 30 mensen werkzaam in fabrieken voor kaarskatoen en pak- en feilrollen (feilen zijn dweilen).

Na 1900 nam de werkgelegenheid in de visserij sterk terug. Veel vissers stapten over op kaasverkoop. In deze periode werden in vele bestaande panden winkels geopend. Ook de werkgelegenheid in de bouw nam in deze periode sterk toe, zowel in de uitvoerende tak als in de toeleverende tak (o.a. kalk, kalkzandsteen).

De Wet op de sluiting en inpoldering van de Zuiderzee, die is aangenomen in 1918, bood mogelijkheden tot subsidiëring van nieuwe ontwikkelingen in de oude vissersplaatsen. De gemeente Huizen heeft deze subsidies gebruikt voor een actief industriebeleid. Vooral dankzij de goede infrastructuur in het Gooi (goede wegen, centrale positie) heeft Huizen in korte tijd veel nieuwe industrieën kunnen aantrekken.
De terugloop van de werkgelegenheid in de visserij werd na 1920 probleemloos opgevangen in de industrie. De belangrijkste nieuwe fabrieken waren: Kalkzandsteenfabriek Rijsbergen (1925), de fabriek voor vloerbedekking, wandbekleding en zonwering Balatum (1924, later Balamundi, en nu BN international geheten) en de textielfabriek Alintex. In 1953 vestigde Philips een fabriek te Huizen. Het industriebeleid was zo succesvol dat Huizen reeds voor de Tweede Wereldoorlog veel werkforenzen trok. In 1947 woonde 31,8% van de beroepsbevolking buiten Huizen.

5. Nederzettingsstructuur

In de gemeente Huizen bevindt zich slechts één bewoningskern: het dorp Huizen. Tot aan het begin van de 20ste eeuw was vrijwel alle bebouwing in de dorpskom geconcentreerd met sedert ca 1850 een lintvormige uitloper langs de Havenstraat en de haven. In het westen en zuidwesten van de gemeente bevonden zich sedert de 17de eeuw enige buitenplaatsen met buitenhuizen en dienstwoningen.

In de eerste decennia van 20ste eeuw zijn aan de randen van de gemeente enige villaparken en -gebieden tot ontwikkeling gebracht (onder andere De Stukken, Huizerhoogt en Bikbergen). Langs de uitvalswegen zijn lange aaneengesloten bouwlinten met villa's en middenstandswoningen tot stand gekomen.
Pas in de late jaren twintig en de jaren dertig hebben meer geconcentreerde uitbreidingen buiten de dorpskern plaatsgevonden, die zich tussen de bouwlinten van de uitvalsstraten hebben gevoegd.
(Zie afbeelding 14.)

Uitbreidingsplannen
In het eerste kwart van de 20ste eeuw ontstond langs de doorgaande wegen steeds meer lintbebouwing van kleine villa's en middenstandswoningen. Dit werd sterk gestimuleerd door het vrije bouwregime.
Als reactie hierop werden in het eerste uitbreidingsplan van Huizen (vastgesteld door de gemeenteraad: 28 december 1931) meer gestructureerde uitbreidingen voorgesteld. Niettemin werd dit plan op 7 december 1932 door Gedeputeerde Staten afgekeurd, omdat er nog teveel lintbebouwing langs de uitvalsstraten (waaronder de Crailoseweg) werd toegestaan en de bouw van een gemeentelijk villapark op de Bikbergerheide werd voorzien.
In 1934 gaf de gemeenteraad opdracht aan het bouwkundig ingenieursbureau I.S. Bakker en Ir. P. Breedveld uit Amsterdam om het afgekeurde uitbreidingsplan te herzien. Hierin dienden zij uit te gaan van geconcentreerde uitbreiding op de Wester- en Zuidereng en het behoud van natuurschoon. In 1938 werd het uitbreidingsplan van dit bureau van kracht, het eerste voor de gemeente Huizen. Gedeputeerde Staten hebben het plan goedgekeurd op 27 januari 1938. Het is een uitbreidingsplan-in-onderdelen voor het woongebied. Buiten de woongebieden was nog steeds slechts de bouwverordening van kracht.

Na een viertal wijzigingen bleek het reeds kort na 1950 noodzakelijk het (oude) uitbreidingsplan te vervangen. Het (nieuwe) uitbreidingsplan-in-hoofdzaken is door de gemeenteraad vastgesteld op 15 juli 1953 en door GS goedgekeurd op 15 augustus 1954.

Na de Tweede Wereldoorlog is de bebouwde kom van het dorp Huizen infasen sterk uitgebreid. Daarbij werden in eerste instantie de Engen verder bebouwd. Ook is aan de zuid-oostzijde van het dorp een uitbreidingswijk gerealiseerd, de Zenderwijk. Dit was de eerste bebouwing die op de Meent verrees. Deze wijken kenmerken zich nog als uitbreidingen van de dorpskern.

De gemeente Huizen is in 1967 tot groeikern aangewezen. Sedert 1973 is ongeveer 3/4 deel van de Oostermeent bebouwd. Dit gebied vormt een geheel zelfstandige wijk, die is losgehouden van het oude dorp. Op het Graaf Wichmanplein zijn het dorp en de wijk Oostermeent aangesloten. Hier zijn enige van de belangrijkste voorzieningen gesitueerd:
het gemeentehuis, het busstation en het politiebureau.
In 1981 is besloten een verdergaande integratie tussen het dorp en de Oostermeent te bewerkstelligen.

5.1 Bevolkingsontwikkeling

De bevolking van de gemeente Huizen heeft in de MIP-periode een forse groei doorgemaakt van 2.705 inwoners in 1851 tot 10.360 in 1940. Tussen 1850 en 1910 is het bevolkingsaantal grofweg verdubbeld, dat wil zeggen in ongeveer 60 jaar. Tussen 1910 en 1940 trad opnieuw (vrijwel) een verdubbeling van het inwonersaantal op, nu in slechts dertig jaar.

Als de gegevens over de bevolkingsgroei worden uitgesplitst in het geboorte-overschot en het vestigingsoverschot blijkt Huizen zijn groei tot 1940 voornamelijk te danken te hebben aan een geboorte-overschot. Pas de decennia 1920-1930 en 1930-1940 geven naast het geboorte-overschot ook een vestigingsoverschot te zien, waardoor de totale bevolkingsgroei in deze twee decennia aanmerkelijk toenam.
Na de Tweede Wereldoorlog groeit de bevolking van Huizen spectaculair tot 41.823 inwoners in 1990. Deze na-oorlogse groei is voornamelijk te danken aan een groot vestigingsoverschot.

De vooruitstrevende industrie-politiek van de gemeente heeft erin geresulteerd, dat zich tussen ca. 1925 en 1960 vele industrieën in Huizen hebben gevestigd. In het kielzog hiervan hebben zich ook veel nieuwe inwoners in de gemeente gevestigd. Tenslotte is de gemeente Huizen in 1967 als groeikern aangewezen, waarbij er opvang diende te geschieden van woningzoekenden in het Gooi. Hierdoor is het bevolkingsaantal sterk toegenomen.
Tot aan de Tweede Wereldoorlog heeft Huizen een zeer eigen karakter behouden: Huizers waren honkvast en vormden een hechte gemeenschap. Er kwamen slechts weinig mensen van buiten; over het algemeen vestigden deze mensen zich aan de randen van de gemeente (in de villaparken en lintvormige bebouwing langs de doorgaande straten). Na de Tweede Wereldoorlog groeide de gemeente Huizen zo sterk, dat de oorspronkelijke Huizers een minderheid zijn gaan vormen. Huizen wordt nu evenals andere Gooise gemeenten in belangrijke mate mede bepaald door de import-bewoners.

jaar	inwoners	toename	geboorte-overschot	vestigings-overschot
1851	2705			
1859	2747	42		(per 1 december)
1869	3099	352		(per 1 december)
1880	3781	682	766	- 84
1890	4513	732	862	- 130
1900	4681	168	254	- 86
1910	5425	744	1044	- 300
1920	6468	1043	1053	- 10
1930	8077	1609	979	+ 630
1940	10360	2283	1065	+1218
1949	11720	1360	1438	- 78

(gegevens van de gemeente Huizen)

5.2 Dorpskern

Onder de dorpskern van Huizen wordt in dit rapport dat gedeelte van het dorp verstaan, dat omsloten wordt door de ringweg: Bestevaer, Baanbergenweg, Eemlandweg, Gooilandweg, Randweg midden, Blaricummerstraat, Ceintuurbaan, Naarderstraat en Karel Doormanlaan.

De oorsprong van Huizen verliest zich in de mist der tijden. Huizen wordt beschouwd als oudste Gooise dorp en moet zeker al in de tiende

eeuw bestaan hebben. De eerste vermelding dateert echter pas uit 1382. Het dorp lag op ca. 2 kilometer afstand van Oud-Naarden en op geruime afstand van de zee. Het is zonder twijfel een agrarisch dorp geweest. De nabijheid van Oud-Naarden, dat sinds ca. 1300 stadsrechten had, was weinig stimulerend voor de ontwikkeling van Huizen.
In de 14de eeuw was de Zuiderzee opgedrongen tot vlakbij Huizen en Oud-Naarden. De verwoesting van Oud-Naarden in 1350 tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten vormde de aanleiding de stad te verplaatsen naar de huidige plaats, ongeveer 3 kilometer westelijker. Vermoedelijk vond er toen een splitsing plaats in de bewoners van Oud-Naarden; een gedeelte is meeverhuisd naar het nieuwe Naarden en een gedeelte heeft zich te Huizen gevestigd. Huizen blijkt in ieder geval in 1409 zo te zijn gegroeid, dat het dorp zich kon losmaken van Naarden. Huizen werd een eigen zelfstandige parochie en gemeente.

Het dorp Huizen ligt op de oostrand van de Gooise heuvelrug, waar deze overgaat in de veen/kleigebieden van de Eemdelta. Op deze lage gebieden ten oosten van het dorp lagen weilanden (de Oostermeent), en wat verderop de rietlanden (maatlanden en aangerechten). Aan de west- en zuidzijde waren gronden in ontginning gebracht voor de akkerbouw. Op de hoogste delen van de heuvelrug ten westen en zuiden van de akkerlanden liggen de woeste gronden.
De langwerpige vorm van het dorp is geleidelijk aan door groei ontstaan, omdat de meest geschikte plaats voor de bouw van boerderijen op de grens tussen de eng en Meent was. Het dorp wordt gekarakteriseerd als een kernesdorp. De afzijdige situering van de kerk en het ontbreken van een centrale brink is aanleiding geweest voor de veronderstelling dat het dorp in de oorspronkelijke opzet een kransesdorp was. De verwantschap met de andere Gooise dorpen, de gemeenschappelijke ontginningen en het gezamenlijke beheer van de schaarse gronden (gemene weiden en woeste landen) wijzen echter op een kernesdorp.

Duidelijk is dat het dorp zich aanvankelijk in oostelijke richting ontwikkelde en vervolgens een verdichting onderging. Geheel aan de oostzijde werd het dorp door de Koedijk van de Meent afgescheiden. Deze wal van plaggen en zand moest het loslopende vee op de Meent uit het dorp weren.
Het dorp heeft een vrij langgerekt noord-zuid gerichte vorm, waarin slechts één hoofdader valt te onderkennen: Zeeweg-Voorbaan-Lindenlaan. Deze weg ligt evenwijdig met de overgang tussen de Gooise heuvelrug en de Eemdelta. Mogelijk was deze weg in eerste instantie de oostgrens van het dorp. Even ten westen van deze weg ligt de kerk, die vermoedelijk aan de rand van de oorspronkelijke brink ligt.
Min of meer evenwijdig aan deze weg liggen enige andere wegen, die om de plaatselijke zandheuvels (brinken genaamd) heen buigen. De bochten in de wegen (Achterbaan-Noorderweg, Langestraat-Vissersstraat, Valkenaarstraat) verraden ook nu nog de ligging van deze heuvels.
Tussen deze wegen bevindt zich een web van paden, die elkaar vrijwel nergens loodrecht snijden. In het net van wegen en paden is nauwelijks een hiërarchische structuur aan te geven; de ruimtelijke verschillen zijn zeer gering. Vele wegen en paden vormen kleine driehoekige pleintjes op de punten van samenkomst.
Steeds werden een of meerdere boerenerven al dan niet met boomgaarden, moestuinen, weilanden of akkertjes door deze paden en wegen ingesloten. Vrijwel alle erven waren omgeven door manshoge hagen.
Tussen de boerderijen stond slechts een gering aantal kleinere woningen: daglonerswoningen, woningen/werkplaatsen voor zelfstandigen (smeden, mandenvlechters etc.) en arbeiders.

Nadat in 1685 de Naarder haven werd afgesloten, ging een aantal Huizers zich toeleggen op de visserij. Maar pas sedert het begin van de

19de eeuw nam het belang van de visserij sterk toe. Tussen en naast de boerderijen zijn enige vissershuizen gebouwd, met name aan de noordzijde van het dorp (het dichtstbij zee). Vermoedelijk is de Havenstraat aan het eind van de 17de of begin van de 18de eeuw aangelegd. Deze weg leidde naar de rede voor de kust en sedert 1854 naar de Huizer haven.
In de 19de eeuw nam het aantal vissers zeer sterk toe, vooral na de aanleg van de haven (1854). De Vereniging Stad en Lande van Gooiland had bij hoge uitzondering ingestemd met de verkoop van meentgronden voor de aanleg van een haven. Daaromheen was een smalle strook beschikbaar voor de vestiging van enige industrieën. Maar voor de bouw van visserswoningen bij de haven stelden zij geen grond beschikbaar. De vissers moesten dus binnen de dorpskom gehuisvest worden. Dat geschiedde voornamelijk aan de noordzijde en noordoostzijde van het dorp. Hier trad een aanzienlijke verdichting van de bebouwing op: hier ontstonden in de loop van deze eeuw de visserswijken.
De visserswoningen zijn voornamelijk in korte of langere rijen gerealiseerd. Daarnaast zijn veel bestaande boerderijen in visserswoningen gedeeld.
Op verschillende plaatsen zijn ook ondersteunende bedrijven gebouwd, zoals mandenvlechterijen (onder andere aan de Voorbaan en de Havenstraat).
De verdichting ging in eerste instantie ten koste van de open ruimten in het dorp (akkers, weilanden), maar daarnaast werden ook vele boerenerven opgedeeld, afsplitsingen van percelen gemaakt en gedeelten van de openbare ruimten (vooral de driehoekige pleintjes) bebouwd.

Huizen heeft in de late 19de eeuw een rijke periode doorgemaakt, want een groot deel van de bebouwing van het dorp blijkt vernieuwd en opgeknapt te zijn in deze periode. Na ca. 1910 ondervond Huizen een sterkere groei. Het dorp werd vanaf toen verder verdicht en uitgebreid.
Als eerste grotere project moet het woningbouwproject van het gemeenteraadslid Wygert Kooy worden genoemd. Hij was tevens architect en eigenaar van een betonfabriek in de gemeente Naarden (kalkzandsteen). De woningen in dit project zijn alle opgetrokken in kalkzandsteen.
Dit project heeft nog alle kenmerken van speculatieve bouw, maar is niettemin vrij royaal van opzet. Het bestaat uit vrijstaande dubbelwoningen, omgeven door tuintjes.

In 1913 is de eerste woningbouwvereniging in Huizen opgericht: de woningbouwvereniging Huizen. Deze heeft in 1915 het eerste gesubsidieerde woningbouwproject gerealiseerd (rond de Eerste Woningbouwstraat). Tussen 1919 en 1927 heeft zij nog drie projecten gerealiseerd met in totaal 90 woningen. Pas in 1939 realiseerde deze woningbouwvereniging het volgende project. In 1940 werd deze woningbouwvereniging samengevoegd met de twee andere Huizer woningbouwverenigingen: "Goed Wonen" en "Haardstede". De laatstgenoemde heeft het grootste woningwetproject in Huizen gerealiseerd; de in het zuiden van de dorpskern gelegen Bloemenbuurt. Rond de Haardstedelaan zijn in twee fasen (1922/23 en 1926/27) 117 woningen gerealiseerd.
Na de oorlog heeft deze woningbouwverenigingencombinatie een zeer grote hoeveelheid woningen gerealiseerd.

Op 28 december 1931 heeft de gemeenteraad een kernplan aangenomen, waarin een aantal verbeteringen zijn aangegeven. Tussen ca. 1935 en 1955 zijn naar aanleiding van dit plan veel werkzaamheden uitgevoerd. Vele straten zijn verbreed, waarbij veel erf-hagen zijn verdwenen. Enkele straten zijn afgesloten voor het verkeer, enkele andere zijn verbonden of beter op elkaar aangesloten en vele wegen zijn sedertdien verhard.
Een van de voornaamste maatregelen was de aanleg van een centraal plein (het Oude Raadhuisplein), waaraan de belangrijkste winkel-

voorzieningen zijn geconcentreerd. Aan de voornaamste straten (Oranje-Weeshuisstraat/Kerkstraat, Lindenlaan, Voorbaan) zijn winkelrijen en -blokken gebouwd.

Na de Tweede Wereldoorlog is de dorpskom aan de zuidzijde uitgebreid met de wijken "De Zuid I" (1948-1950, 74 woningen aan de Narcisstraat en Gooilandweg) en "De Zuid II" (1952-1957, 188 woningen rond de Zuiderweg en Rembrandtlaan, gedeeltelijk buiten de dorpskern). Daarnaast zijn vooral aan de randen van de dorpskern nog enige verdichtingen gerealiseerd en zijn de "rafelige randen rechtgetrokken". In de kern zijn tot ca. 1970 naast de reeds in de jaren dertig ingezette vernieuwingen weinig veranderingen geweest. Pas na de aanwijzing van de gemeente Huizen als groeikern (1967) en de ontwikkeling van de bebouwing van de Oostermeent (sedert 1973) vinden er weer structurele ruimtelijke ontwikkelingen in de dorpskern plaats. Zo is tegenover de oude kerk aan het eind van de jaren zeventig een winkelcentrum verrezen. Nadat in 1979 is gekozen voor verdergaande integratie tussen de wijk Oostermeent en de dorpskern (bevestigd door de gemeenteraad in 1981), worden er voorbereidingen getroffen om in de dorpskern een aanzienlijke uitbreiding van de winkelstand te realiseren.

5.3 Huizereng

Ten westen van het dorp lag de Huizereng, een deel van de akkerlanden rond Huizen. De eng is in de loop der tijd door gezamenlijke ontginningen uitgebreid ten koste van de woeste gronden (bos en heide). Deze akkerlanden waren vanouds in percelen gedeeld met houtwallen en bomensingels. Aanvankelijk werd deze schrale grond in een drieslagstelsel bewerkt. Er werd vooral rogge en boekweit verbouwd. Sedert de 15de of 16de eeuw werden deze akkers intensief bemest met potstalmest, een mengsel van schapemest en heideplaggen.
Ook de eng was aanvankelijk vermoedelijk gemeen land, dat in percelen werd verpacht aan de Gooise boeren. Maar reeds sedert de late middeleeuwen blijkt er land te zijn aangekocht, in eerste instantie door de boeren zelf. Al reeds in de 17de eeuw blijken er gedeelten van de eng in handen van rijke kooplieden van buiten het Gooi (Amsterdam) te zijn. Steeds meer gedeelten van de eng werden in de 18de en 19de eeuw opgenomen in de landgoederen en exploitatiebossen van grootgrondbezitters.

In de 19de eeuw was de eng geheel in particuliere handen; dit in tegenstelling tot de woeste landen (bos en heide) en de Oostermeent, die nog gemeen eigendom waren en in beheer van de Vereniging Stad en Lande. Grondaankopen voor dorpsuitbreidingen waren hier dientengevolge het makkelijkst te realiseren. Daarnaast waren er in het begin van de 20ste eeuw stemmen opgegaan de natuurgebieden (bos en heide) te beschermen.

Omstreeks 1917 is de Ceintuurbaan aangelegd, die westelijk om de dorpskern heenvoert. Aan weerszijden van deze weg zijn omstreeks 1930 middenstandswoningen gebouwd, zowel aan de dorpsrand als op de eng. Deze ontwikkeling valt te vergelijken met de lintvormige bebouwing langs de doorgaande wegen: de Naarderstraat en de Nieuwe Bussummerweg (omstreeks 1917 aangelegd).
Als eerste uitbreiding op de Eng valt de ontwikkeling rond de Kastanjelaan, Iepenlaan en Nieuwe Kerklaan aan te merken. Aan het eind van de Nieuwe Kerklaan is in 1923 de Nieuwe Kerk gebouwd, naar ontwerp van G. van Hoogevest. Deze vormde de kern van de nieuwe ontwikkelingen.
Er zijn hier vooral (gekoppelde) middenstandswoningen gebouwd.
In 1931 heeft de gemeente een uitbreidingsplan vervaardigd, dat echter werd afgekeurd door Gedeputeerde Staten van de provincie

Noord-Holland. In 1934 werd het architectenbureau Bakker en Breedveld ingeschakeld om een nieuw plan te maken. In hun plan stond voor de eng een verkaveling ingetekend, bestaande uit twee gebogen (secondaire) assen aan de oost- en zuidoostzijde van het dorp. Deze vormen de basis voor de dwarsstraten. Ter plaatse van de (in de jaren dertig gedeeltelijk vergraven) Sijsjesberg is een vijver gepland, die de kern van een radiale ontwikkeling vormt. Gedeputeerde Staten hadden nogal wat aanmerkingen op dit plan. Zo was er onder andere teveel lintbebouwing toegelaten langs de doorgaande wegen en de natuur te weinig ontzien.
De gemeente Huizen heeft naar aanleiding van de opmerkingen van Gedeputeerde Staten zelf een herziening gemaakt op het plan van Bakker en Breedveld. Dit gewijzigde plan is in 1937 goedgekeurd. Dit plan gaf een ander, meer gefragmenteerd plan voor de Eng.
Er is maar zeer weinig bebouwing gerealiseerd volgens deze plannen: slechts het gedeelte tussen de Naarderstraat en de Nieuwe Bussummerweg, het gedeelte tussen de Nieuwe Bussummerweg, de Boslaan, Händellaan, Mackaylaan en Groen van Prinstererlaan, en de voltooiing van het plan ten westen van de Koningin Julianastraat.

Het uitbreidingsplan heeft vele wijzigingen ondergaan, waarvan de eerste in 1943 (sportvelden op de Wolfskamer, nogmaals gewijzigd in 1950) en 1944. In 1953 is het uitbreidingsplan integraal gewijzigd.
Het uitbreidingsplan van 1937 was een plan-in-onderdelen, dat slechts het woongebied omvatte. Na de Tweede Wereldoorlog is de bebouwing van de Eng verder voortgezet, opgedeeld in verschillende betrekkelijk kleine plangebieden.
De eerste verdere uitbreiding was "de Geer" (1951-1955), gevolgd door de "Zeeheldenwijk I" (1951-1957), "Botterwijn" (1956-1959), "De Eng" (1956 e.v.), "Zeeheldenwijk II (1958-1965) en "Van Hoorns Hout" (1964 e.v.).
De vooroorlogse bebouwing van de Naarderstraat en de Nieuwe Bussumerweg is geheel in deze uitbreidingen opgenomen.
De afzonderlijke bebouwing rond de Schapendrift, waar zich voor de oorlog een kleine bebouwingskern had ontwikkeld, werd door deze ontwikkelingen deel van de Kom West.

De Oostermeent bestaat uit twee gedeelten: het gemeenschappelijke weideland en de Maatlanden (rietlanden) en Aangerechten (aangeslibde landen).
De maatlanden en aangerechten waren verdeeld over de Gooise gemeenten. Zo hadden de andere gemeenten kleine enclaves in de gemeente Huizen (en ook Blaricum). Het gebied was ook genaamd naar de bezittende gemeenten: de Naarder Maat, Laarder Angerecht etc. Na de gemeentelijk herindeling in 1827, die naar aanleiding van de Kadasterwet van 1824 verplicht waren, zijn de aangerechten en maatlanden toegewezen aan de gemeenten waarin ze lagen: aan Huizen en Blaricum.
In de loop van de 19de eeuw moeten veel van deze gronden door particulieren zijn gekocht. De gemene gronden in het Gooi waren eigendom van de Staat der Nederlanden (dienst de domeinen), maar het gebruiksrecht lag bij een deel van de Gooise bevolking (de Erfgooier). Deze Erfgooiers hadden zich verenigd in de vereniging Stad en Lande van Gooiland. In 1836 en 1843 zijn de gronden verdeeld tussen de Staat en de Vereniging. De Oostermeent kwam daarbij in eigendom van de Vereniging, die de meent beheerde als gemeenschappelijk weiland voor de Erfgooiers. Bij hoge uitzondering werd in 1854 een klein deel van dit gemene land verkocht voor de aanleg van de Huizer haven.
Tot in de 19de eeuw was de Oostermeent blijkens oude kaarten ongedeeld. In de loop van de 19de eeuw zijn er sloten in de Meent gegraven, waardoor er percelen zijn ontstaan. De gehele meent was onbebouwd.
In het begin van de twintigste eeuw zijn enkele percelen in het zuidwesten van de Meent aan particulieren verkocht. Als eerste werden hier in 1927 de zendmasten van de NDO (Nederlandsche Draadlooze Omroep)

opgericht. De NDO werd in 1933 reeds opgeheven, waarna de masten in 1936 zijn opgeblazen. Vlak daarbij werd in 1928 de zenderinstallatie van de Philipsfabrieken (PHOHI: Philips Omroep Holland Indië) gebouwd, vanwaar uit programma's voor Nederlands Indië werden uitgezonden. In 1937 werd dit zenderpark uitgebreid met de PCJ-zender. In 1958 is het zenderpark opgeheven, vanwege de verhuizing van de zenders naar Lopik. Kort daarna zijn de zenders van de PHOHI opgeblazen, om plaats de maken voor de bebouwing van de Zenderwijk.

Gezien de aanhoudende groei van Huizen is omstreeks 1958 een bouwplan voor het voormalige PHOHI-terrein ontwikkeld. Hier is toen als eerste de wijk Rijsbergen gerealiseerd (1960-1966, 346 woningen) en vervolgens wijk Bovenweg (1965-1972, 480 woningen). Deze wijken zijn oorspronkelijk opgezet als uitbreiding van de dorpskern van Huizen. Vanwege het grote (en groeiende) aantal woningzoekenden in het Gooi is de gemeente Huizen op 20 maart 1967 door de Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening als groeikern aangewezen, waarbij de Oostermeent als bouwlocatie is aangemerkt. Het intussen ingediende bestemmingsplan-in-hoofdzaken Oostermeent is met het oog op deze aanwijzing door Gedeputeerde Staten afgekeurd, behoudens de wijk Stad en Lande. Deze wijk is in versneld tempo en vooruitlopende op de ontwikkeling van de Oostermeent uitgevoerd (1968-1973, 1410 woningen). Op 13 mei 1968 is het ontwikkelingsteam Oostermeent door het Gewest Gooiland ingesteld, dat een structuurplan voor de gehele Oostermeent moest opstellen. Een complicatie in het plan bestond in het feit dat het plan het grondgebied van twee gemeenten omvatte (Blaricum en Huizen). Hiertoe lag het in de bedoeling een grenswijziging te realiseren, waarbij de gehele Oostermeent bij Huizen zou worden ingedeeld in ruil voor een gedeelte van de Tafelbergheide en de Huizenhoogt.
Het bestemmingsplan (in hoofdzaken) is op 12 mei 1970 gelijktijdig door de gemeenteraden van Huizen en Blaricum vastgesteld, waarna het op 15 juni 1971 resp. 22 juni 1971 door Gedeputeerde Staten is vastgesteld. Hierin was de stedebouwkundige hoofdstructuur vastgelegd, waarvan de wijk Stad en Lande deel uitmaakt. Het gebied is in negen zones verdeeld door groenstroken, waterlopen (aanloophaven e.a) en wegstructuren. Elk van de zones heeft een eigen karakter, maar maakt wel structureel deel uit van de hoofdopzet. De kern van het plan wordt gevormd door het stadscentrum met de nieuwe voorzieningen (winkels e.d).

In 1977 werd het noodzakelijk geacht om het plan voor de Oostermeent op een aantal punten herzien, aangezien zich wijzigingen in de infrastructuur (o.a. aanleg Rijksweg A27), maatschappelijke behoefte (o.a. daling van de gemiddelde woningbezetting) en inzichten waren opgetreden. In 1979 werd gekozen de winkelvoorzieningen te verdelen over de dorpskern van Huizen (recreatief winkelen, bijzondere voorzieningen) en de kern van de Oostermeent (dagelijkse winkelbehoeften). De gemeenteraad heeft op 9 april 1981 deze keuze bevestigd.

De voorziene bebouwing van de Oostermeent is op dit moment nog niet voltooid. Het zogenaamde vierde kwadrant, dat het noord-oosten van de Oostermeent beslaat, is nog onbebouwd. Op dit moment is dit nog het enige gedeelte van de Oostermeent, dat nog enigszins de oude situatie toont.

5.4 Buitengebied

Het buitengebied van de gemeente Huizen bestaat uit drie zeer verschillende gebieden: de voormalige akkerlanden ten westen en zuiden van de dorpskern, de Oostermeent ten oosten van de dorpskern en het gevarieerde gebied tussen Huizen en Naarden.

De gebieden ten westen en zuiden van de kern liggen op de zandgronden van de stuwwal van het Gooi. In de loop van de middeleeuwen waren de landbouwgronden (akkerlanden of engen) steeds verder uitgebreid ten koste van de woeste landen. Slechts de onvruchtbaarste gedeelten waren nog heide- en bosland. De akkerlanden waren door middel van houtwallen en -singels in kleine akkerpercelen verdeeld. Deze waren vermoedelijk oorspronkelijk gezamenlijk eigendom. In de loop der tijd zijn steeds meer akkers en woeste gronden in particuliere handen gekomen. In eerste instantie waren deze particulieren voornamelijk boeren uit het Gooi. Echter sedert het eind van de 16de eeuw verwierven ook steeds meer rijke Amsterdammers gronden in het Gooi. Zij kochten deze terreinen aan ter exploitatie (zandafgraving of bosbouw) of voor de aanleg van buitenplaatsen.

In de 18de eeuw nam het aantal buitenplaatsen steeds verder toe, zodat er een boslandschap ontstond met nog slechts enkele akkers (met boerderijen) daartussen. Na de grote verkoop van oude markegronden in het Gooi in 1836 en 1843, werden nog meer percelen (voornamelijk woeste grond) door particulieren aangekocht en beplant met bossen.
In het begin van de 19de eeuw is het grootste deel van het gebied tussen Naarden en Huizen in handen van grootgrondbezitters. Na verschillende verkopen in de loop van de 19de eeuw werden de percelen opgedeeld en ontstonden er ook kleinere landgoederen en landhuizen.

Rond Naarden vonden sinds de 17de eeuw zandafgravingen plaats om het bodempeil te verlagen tot ca. 40 centimeter + NAP. Het was dan mogelijk dit gebied ter verdediging onder water te zetten (te inunderen).
De afgegraven terreinen waren nog slechts bruikbaar als weilanden, en voor de tuinbouw en bloementeelt. Al spoedig werden de afgravingen steeds verder uitgebreid ten behoeve van zandwinning. In het begin van de 20ste eeuw hadden uitlopers van deze afgravingen ook de gemeente Huizen bereikt. De buitenplaats "De Limiten" is omstreeks 1905 op de uiterste rand van deze afgravingen gesticht.

Een van de oudste landgoederen ten oosten van Naarden is Oud-Bussum. Het ligt gedeeltelijk in de gemeente Huizen en gedeeltelijk in de gemeente Naarden. Het landgoed vindt zijn oorsprong in een boerderij, die reeds in 1569 door de baljuw van Gooiland werd aangekocht.
In de 17de eeuw veranderde het karakter van de boerderij tot landgoed. De boerderij is als element op het landgoed behouden gebleven: de huidige boerderij dateert uit de 18de eeuw.
In 1825 kocht Abraham Bredius het landgoed en vergrootte het door enige aankopen van 107 tot 308 ha. In 1902 werd een groot deel van het landgoed op een veiling verworven door Joannes van Woensel Kooy. Hij wilde hier een modelboerderij oprichten. Voor de realisatie richtte hij de NV Oud-Bussum Exploitatie Maatschappij op, waarvan Floris Vos de directeur werd.
De modelboerderij was opgericht om choleravrije melk te produceren en was daartoe uitgerust met uitgebreide hygiënische voorzieningen, laboratoria voor de kwaliteitsvoorziening etc..
De koeien werden geweid op de Huizer Meent, Hilversumse Meent en weiden op de afgegraven terreinen in de omgeving. De melk werd door het hele land verkocht. Om dit alles te organiseren zijn er onder andere wegen en bruggen aangelegd en woningen voor opzichters gebouwd.
In de gemeenten Bussum, Huizen en Naarden zijn op vele plaatsen voorzieningen voor deze modelboerderij aan te treffen. Daarnaast wilde men een "bijzonder villapark" aanleggen op een deel van de voormalige buitenplaats, om de modelmelkerij te financieren. Voor de inrichting, wegenaanleg en verkavelingsmogelijkheden werd de tuinarchitect L. Springer ingeschakeld. In 1903 leverde hij een ontwerp voor de terreinen rond de Oud-Blaricummerweg en de Amersfoortsestraatweg.

De bestaande structuren zijn zoveel mogelijk behouden in dit plan. Het plan is niet uitgevoerd, mogelijk wegens geldgebrek na het overlijden van J. van Woensel Kooy.
In 1905 heeft K.P.C. de Bazel, de architect van alle gebouwen van de boerderij, een nieuw plan gemaakt. Het plan was identiek aan een gedeelte van het "Uitbreidings- en Nieuw Havenplan" voor de gemeente Bussum uit 1905, dat ook door K.P.C. de Bazel was ontworpen. De kern van dit onderwerp werd gevormd door de huidige Brediusweg.
In 1907 werd over de NV Oud-Bussum Exploitatie Maatschappij het faillisement uitgesproken. Omdat er geen koper was voor het hele landgoed is de Exploitatiemaatschappij in stukken verkocht.
Floris Vos kocht samen met J.D.G.M. Verbeek (o.a. de bezitter van de grond tussen de Brediusweg en Huizerweg te Bussum) in 1908 de NV Oud-Bussum op. Hiertoe behoorden toen de boerderij met alle bijbehorende gebouwen, weilanden en het kerngebied van het landgoed Oud-Bussum. Dit was ongeveer 1/3 van het oorspronkelijke landgoed. De rest van de landgoed werd door verschillende particulieren en exploitatiemaatschappijen aangekocht. De in 1908 opgerichte NV Maatschappij TRES tot Exploitatie van Onroerende Goederen en de in 1909 opgerichte NV Onroerend Goed Exploitatie Maatschappij "Het Bosch van Bredius" waren de grootste kopers. De grootste particuliere koper was C.W. Jansen, die het terrein tussen de J.W. Kooylaan en Bollelaan verwierf. Aangezien hij dit slechts ter ondersteuning van de modelboerderij had aangekocht, is dit terrein pas in de jaren zeventig van onze eeuw bebouwd.
De verkoop van de terreinen verliep vrij traag. In eerste instantie zijn slechts kleine villa's langs de bestaande wegen en paden gebouwd. Pas omstreeks 1975 zijn de laatste terreinen verkocht en aansluitend bebouwd. Het bebouwingsbeeld is mede door de grote leeftijdsverschillen in de bebouwing zeer divers van karakter. Er is dus geenszins het luxe villapark ontstaan, dat men aanvankelijk voor ogen had.
Overigens zijn er grote stukken van dit gebied verkocht als natuurterrein.

In 1912 is de "NV Melkerij Oud Bussum" opgericht, die zich nog slechts op de melkerij zou richten. De melkerij bleef gedurende de hele tijd van haar bestaan financiële en bestuurlijke problemen behouden, zodat er bijna steeds grond verkocht moest worden om de tekorten aan te zuiveren. Deze losse verkoop van bouwpercelen heeft er mede voor gezorgd, dat het villagebied langzaam is ontwikkeld. In de meeste gevallen werden deze percelen gekocht door particulieren om er een eigen huis of villa te laten bouwen.
In 1950 is de boerderij gewijzigd in een gewoon boerenbedrijf. Vervolgens is in 1958 de NV Oud Bussum opgericht, die zich bezig hield met verpachting en verhuur van de gebouwen. Ook dat was een verliesgevende zaak, die slechts door voortdurende verkoop van grond in stand gehouden kon worden. Vanaf 1968 werd besloten meer grond en gebouwen te verkopen.
In 1979 is de BV Oud Bussum (sinds 1973 de opvolger van de NV Oud Bussum) geliquideerd. De boerderij was reeds in 1971 verkocht aan de uitgeverij Strengholt, die haar heeft gerestaureerd en heringericht.

Crailo was eveneens een oude buitenplaats, die uit 1628 dateert. In 1902 heeft de toenmalige eigenaar, P. Langerhuizen, het goed verkocht aan de "Maatschappij tot Exploitatie van Bouwterreinen Crailoo".
Het landgoed was in drieën gedeeld: het eigenlijke landgoed Crailo (gemeente Huizen), "Het Loo" (gemeente Blaricum) en "De Engh" (gemeente Bussum). Bepaald was dat het landgoed Crailo pas verkaveld mocht worden na de dood van P. Langerhuizen.

De villaparken Het Loo en De Eng waren weinig succesvol, vanwege de matige verbindingen met het station. Zelfs een speciale busdienst tussen

Het Loo en het station Naarden-Bussum mocht niet baten.
Na de dood van P. Langerhuizen in 1918, werd ook het landgoed Crailoo zelf verkaveld als villapark, naar ontwerp van L.A. Springer.
Het uitgangspunt van het plan was behoud van de bestaande structuren. Daartoe werden de bestaande paden verbreed en werd als nieuw element slechts een gebogen laan aangelegd tussen de Amersfoortseweg en de Naarderstraat. Van dit plan is maar weinig gerealiseerd: slechts enkele paden zijn tot wegen verbreed. In 1921 is de Museumlaan verlengd. Hiermee was het plan definitief aan de kant geschoven.
Ook de verkoop van deze terreinen verliep niet erg voorspoedig, onder andere door de concurrentie van de lintbebouwing langs de doorgaande wegen en de slechte verbindingen op het openbaar vervoernet. In 1939 werd een groot deel van het terrein (57 ha) verkocht aan de "Stichting het Gooise Natuurreservaat" en in 1941 werd weer een deel (33 ha) verkocht aan de gemeente Huizen ten behoeve van de volkshuisvesting. Daarmee was slechts ongeveer 10 ha van het totale terrein in ontwikkeling gebracht als villapark.

De ontwikkeling van het villapark "De Stukken" is beter gelukt dan de beide voorgaande. J.P. van Rossum had rond 1905 het terrein tussen de Naarderweg, de Nieuwe Bussummerweg en Flevorama van zijn vader geërfd. Om het te gelde te maken heeft hij het terrein ondergebracht in de "NV Maatschappij De Stukken ter exploitatie van onroerende goederen te Huizen", waarvan hij 98% van de aandelen bezat. Zijn neef G.A. van Rossum was de exploitatie-uitvoerder. De exploitatie begon in 1907 met de aanleg van de Stukkenlaan; een weg van 9 meter breed, waarvan 4,5 meter bestraat werd. Men had zich ten doel gesteld een luxe villapark in te richten. Aangezien de verkoop redelijk verliep, werd in 1917 de Messchaertlaan aangelegd. De verkoop stokte na korte tijd. Daarom werd in 1919 besloten de Messchaertlaan te verharden. In 1928 besloot men de kavelgrootte aan te passen. Niet langer werden slechts percelen verkocht van 3000 m² voor de bouw van één villa, maar ook van 4000 m² voor dubbelvilla's. In 1934 was alle grond verkocht, waarna de NV De Stukken is geliquideerd.

Daarnaast zijn er in de eerste helft van de 20ste eeuw ook veel villa's, dubbelvilla's en middenstandswoningen langs de Naarderstraat en de Nieuwe Bussummerweg gebouwd. Langs het westelijke deel van de Naarderstraat zijn in het begin van de 20ste eeuw grote villa's gebouwd op grote percelen. Ook enkele zijpaden, zoals het Heidelaantje, zijn toen bebouwd. In de jaren twintig verrijzen voornamelijk nog kleinere villa's langs de Naarderstraat. Na de aanleg van de Nieuwe Bussummerweg omstreeks 1917 worden ook langs deze weg kleine villaatjes en dubbelvilla's gebouwd. Na de bepalingen van de uitbreidingsplannen van 1934 en 1937 werden deze ontwikkelingen zo veel mogelijk tegengegaan, omdat men deze lintbebouwing een aantasting van het landschap achtte. Langs de Blaricummerweg is deze ontwikkeling nauwelijks opgetreden, waarschijnlijk omdat de verbinding met het station Bussum langer was. Ook de oude zandpaden (Oude Bussummerweg) en een aantal zijstraten waren minder in trek voor de bebouwing.
Deze bebouwing kwam voornamelijk tot stand door particuliere ondernemers en eigenbouwers.
Op het hoogste punt van de Huizerweg en Blaricummerstraat stond een uitzichtpaviljoen. Na de sloop hiervan heeft de NV Bouwmaatschappij "Blaricum-Bussum" hier een klein villaparkje gebouwd. Vermoedelijk heeft zij hier op de gemeentegrens twee aansluitende plannen ontwikkeld. Een deel van het plan lag in de gemeente Huizen en een deel lag in de gemeente Blaricum. Beide plannen zijn slechts gedeeltelijk uitgevoerd.
In 1920 heeft deze maatschappij een principe-aanvraag ingediend voor de bouw van 52 buitenhuisjes (vermoedelijk deels in Blaricum gesitueerd).
In 1921 dient de maatschappij een plan in voor de bouw van 38 huisjes

binnen een rechthoekige stratenplan. Het ontwerp was geleverd door H. Elte Phzn. Omdat er onvoldoende rekening was gehouden met de helling van het terrein werd in 1922 een gewijzigd ontwerp ingediend. In maart 1923 blijken er problemen te zijn, want de maatschappij vraagt vergunning slechts 13 woningen te bouwen. Die woningen liggen aan de Blaricummerstraat en op de hoeken van de Atelierweg en Paviljoenstraat. Ook in Blaricum zijn slechts enkele woningen gerealiseerd.
De percelen blijken in 1925 in executoriaal arrest te zijn genomen, waardoor de hypotheekhouder genoodzaakt was tot veiling over te gaan. Blijkbaar is de NV failliet gegaan, waarna de gronden door de schuldeisers zijn geveild.

6. Bebouwingskarakteristiek

6.1 Dorpskern

De structuur van de verkaveling van de dorpskern is nog steeds gebaseerd op de groei-ontwikkeling van het landbouwdorp sinds de middeleeuwen. De kern bestaat uit een aaneenschakeling van boerenerven, landbouwgronden en moestuinen van ongelijke grootte en vorm. De oude erven waren in oorsprong omgeven door beuke-, hulst- en doornhagen, die vaak manshoog waren. Voor de boerderijen stonden veelal linden. Tussen de oude erven liepen smalle zandpaden. Vanwege de hoogteverschillen in het dorp, hebben vele wegen en paden een gebogen tracé. Zij vormen een fijnmazig wegennet, waarin weinig hiërarchische verschillen tussen wegen, verbindingswegen en paden zijn aan te geven. Op de kruisingen van de paden zijn veelal kleine driehoekige ruimten. Slechts enkele wegen hebben een meer doorgaand karakter, zoals de Lindenlaan/-Voorbaan en Achterbaan.

De oudste bebouwing bestaat voornamelijk uit vrijstaande langwerpige boerderijen van het Gooise type (10-35 meter bij 8-13 meter).
Deze bestaan uit een bouwlaag en een zadelkap, gedekt met riet. Er werd vrijwel uitsluitend een gemengd bedrijf uitgevoerd. Het merendeel van deze boerderijen was oost-west georiënteerd, waarbij het woongedeelte aan de westzijde was ondergebracht. De zuidgevel is bijna zonder uitzondering de gevel, waaraan de woonruimte en werkplaatsen (weefkamer) zijn gevestigd. Tot aan het begin van de 20ste eeuw zijn boerderijen in deze vorm gebouwd, waarvan de boerderijen Havenstraat 29 (1875) en Elkboogstraat 1, 3, 5, 7 (ca. 1860, verbouwd tot wonigen in 1908) voorbeelden zijn. Daarnaast zijn er ook kleinere (keuter)boerderijen aanwezig, waarvan Schipperstraat 14 een zeer karakteristiek voorbeeld is. Deze kleine boerderij (1859) had een dwarsdeel met grote baanderdeuren in de noordgevel en een inwendige hooiberging (achter een houten kopgevel). In 1909 is deze boerderij als woning in gebruik genomen.
Een voorbeeld van bebouwing met een bijzondere functie is de mandenmakerij Voorbaan 41a, 43, 45/ Oranje Weeshuisstraat 26 (ca. 1850, 1878 en ca. 1900).

Veel boerderijen zijn in de 19de eeuw en het begin van de 20ste eeuw aan de landbouw onttrokken. De gebouwen werden in veel gevallen gesplitst in kleine woningen. De erven werden daarbij opgedeeld in tuinen en nieuwe bouwkavels. Rond de oude boerderijen werden in vele gevallen nieuwe woningen gebouwd. Een karakteristiek voorbeeld van een dergelijke splitsing en opdeling is geschied met de 18de-eeuwse boerderij Noorderweg 25/Vissersstraat 92, 92a, 94. Deze boerderij ligt op een driehoekig erf tussen de Vletstraat, Vissersstraat en Noorderweg. Omstreeks 1890 zijn de gebouwen op het erf (boerderij, schuur en kleine woning) opgedeeld in woningen. Daarbij is tevens het erf in tuinen gedeeld. Op de westpunt van het erf is een nieuwe dubbele visserswoning gebouwd (ca. 1900). Ook een aantal boerderijen uit de MIP-periode heeft dit lot ondergaan: o.a. Achterbaan 36/38, Engweg 6/8/10 en J.L. van Osstraat. Tevens werden vele open ruimten (de driehoekige ruimten op de straatkruisingen en landbouwgronden) bebouwd: een voorbeeld is het terrein ten oosten van de Noorderweg en de Zeeweg, dat omstreeks 1880 verkaveld en bebouwd is. Er zijn nu nog maar weinig boerderijen aanwezig, die nog als zodanig functioneren. Na de verkoop van de weilanden van de Meent ten behoeve van de woningbouw, is omstreeks 1965 weer een serie boerderijen buiten gebruik geraakt. Deze boerderijen zijn voor bijzondere functies in gebruik genomen of als grotere woningen.

In de tweede helft van de 19de eeuw nam het aantal vissers sterk toe. Er zijn in deze periode veel visserswoningen gebouwd. Hierin zijn twee hoofdtypen te onderscheiden. Allereerst zijn er kleine "arbeiders"-woningen, die in rijtjes van twee of meer gekoppeld zijn of in slop- en binnenterreinverkavelingen voorkomen. Karakteristieke dubbelwoningen zijn: Botterstraat 19/21 (ca. 1880), Magdaleenweg 1/3 (ca. 1875), Noorderweg 7/9 (ca. 1870) en Schipperstaat 11/13 (1886). Complexere verkavelingen zijn aan te treffen op Schipperstraat 16-26 (lineair geschakelde woningen op een binnenterrein, ca. 1885), Zeeweg 32-44 (in een H-vorm geschakelde woningen, ca. 1885) en Hulweg 10-14/ 22-26 (slop ca. 1885). De grotere visserswoningen zijn meesttijds dubbel-woningen, vaak in een spiegelsymmetrische schakeling. Karakteristiek zijn de steile hoge zadelkappen. Een karakteristiek voorbeeld is het gedeelde pand Vissersstraat 9b/9c (ca.1900).
Zeer karakteristiek voor visserswoningen zijn de hijsluiken met hijshaken erboven. Op de zolders werden de visnetten te drogen uitgehangen.

In de tweede helft van de 19de eeuw zijn er vele visrokerijen gebouwd, zowel aan de Havenstraat (buitengebied) als aan de rand van het oude dorp. Deze visrokerijen bestaan over het algemeen uit drie of vier even-wijdige hallen, van ongelijke breedte. In de middelste hal waren kleine rookruimten (ca. 110 x 400 en ca 220 x 400) gevestigd, elk met een eigen schoorsteen. In het dorp bevindt zich nog slecht de visrokerij van firma gebroeders H. en J. Bout aan de Valkenaarstraat. Deze rokerij was aan-vankelijk in een oude boerderij gevestigd, die echter in 1943 is verbrand. Ondanks protesten van de omgeving mochten de gebroeders Bout toch een nieuwe rokerij bouwen. Dit is in twee fasen geschied, in 1943 en 1944. Aan de Havenstraat zijn twee rokerijen behouden gebleven: Havenstraat 60, 62, 64 en Havenstraat 81. Eerstgenoemde is al rond 1900 verbouwd tot drie woningen, waarbij ongeveer tweederde van het gebouw is gesloopt. De in 1859 gebouwde rokerij Havenstraat 81 is in 1927 in gebruik genomen door de kunstaardewerk ESKAF (Eerste Steenwijker Kunstaardewerk Fabriek). Na faillisement van de ESKAF is het gebouw in 1934 door de kunstaardewerkfabriek HAHO overgenomen. Het gebouw is recent verbouwd tot het restaurant en tentoonstellingcentrum "de haven van huizen".

Winkelvoorzieningen waren en werden in eerste instantie in de bestaande bebouwing gerealiseerd. Zo was in de boerderij Schipperstraat 5, 7 reeds in de eerste helft van de 19de eeuw een bakkerij gevestigd met bijbehorende winkel. Uit de MIP-periode dateert de bakkerswinkel aan de Vissersstraat 94. Bij de opdeling van de boerderij omstreeks 1880 is hier vermoedelijk een bakkerij gestart. In 1903 is het voormalige voorhuis van de boerderij vervangen door een woonhuis met bakkerij. In het voormalige stalgedeelte werd een winkeltje ingericht.
In de late jaren twintig en de jaren dertig zijn zeer veel winkels in de bestaande bebouwing ingericht. In verband met de slechte economische tijden (verdwijnen van de visserij in Huizen) poogden velen bij te verdienen in winkels. Zo zijn bijvoorbeeld in 1928 de twee visserswoningen Magdaleenweg 14 en Botterstraat 15 samengevoegd voor de vestiging van een winkeltje. Ook de boerderij Engweg 1 is voorzien van een winkel-aanbouw (ca. 1925) en in de woning Noorderstraat 23 is een winkel gevestigd. De meeste van deze winkels zijn na de Tweede-Wereldoorlog weer opgeheven.
In de jaren dertig van de 20ste eeuw is de dorpskern gemoderniseerd, waarbij het wegennet is aangepast en een winkelcentrum is gevormd. Hierbij is het Raadhuisplein aangelegd en zijn de Lindenlaan, Kerkstraat, Havenstraat en Voorbaan voorzien van karakteristieke winkelbebouwing.

Na 1900 worden er ook woningbouwcomplexen in Huizen gerealiseerd. Als eerste project moeten de woningen van Wijgert Kooy worden

genoemd: vrijstaande dubbelwoningen van twee bouwlagen en een kap in een rechtlijnige rooting. Wijgert Kooy was behalve raadslid en architect ook nog eigenaar van een betonfabriek. De woningen zijn dan ook in betonsteen (kalkzandsteen) uitgevoerd. De meeste van deze woningen zijn verbouwd en daarom niet in het MIP opgenomen.
Opvallend is het relatief veelvuldige gebruik van kalkzandsteen in de bebouwing van ca. 1905. Kalkzandsteen, die indertijd betonsteen werd genoemd, wordt gemaakt van (fijn) zand en schelpkalk. Beide elementen worden in Huizen gevonden. Omstreeks 1925 is even ten zuiden van Huizen een kalkzandsteenfabriek gesticht: Rijsbergen.
De eerste projecten van woningbouwverenigingen dateren uit het begin van de 20ste eeuw. In 1915 heeft "de woningbouwvereniging Huizen" de eerste gesubsidieerde woningbouw gerealiseerd: 42 woningen en twee winkel-woonhuizen aan de Eerste Woningbouwstraat en de Koningin Julianastraat, naar ontwerp van Stef Vos. Het grootste project is gerealiseerd door de woningbouwvereniging "de Haardstede", die in twee fasen (1922/23 en 1926/27) 117 gesubsidieerde woningen in de Bloemenbuurt heeft gerealiseerd. Dit complex heeft het karakter van een tuinbuurt.
Aan de noordzijde van het dorp zijn in de jaren twintig en dertig vele arbeiders- en middenstandswoningen gerealiseerd, veelal in complexen. De bouw hiervan hangt samen met de opkomst van de industrie.

6.2 Kom-west

Na de aanleg van de Ceintuurbaan en de Nieuwe Bussumerweg in ca. 1917 is het dorp in westwaartse richting uitgebreid. In eerste instantie werd nog slechts lintbebouwing langs deze wegen gerealiseerd.
Al spoedig werd ook de Nieuwe Kerk aan de Brede Englaan 28 opgericht (G. van Hoogevest, 1923). De toren van deze kerk is sterk verwant aan de toren van de Julianakerk in de wijk Transvaal te Den Haag (Schalkburgerstraat 217/Paardenbergstraat 1: G. van Hoogevest, 1924-1926).
In de uitbreidingsplannen van de jaren dertig is een gehele wijk voorzien, die slechts zeer gedeeltelijk is gerealiseerd voor de Tweede Wereldoorlog. Het stratenplan is voornamelijk rechthoekig. Er zijn in hoofdzaak middenstandsvilla's gerealiseerd, veelal vrijstaand of twee-onder-een-kap. In de jaren vijftig is het stedebouwkundig plan herzien, waarbij nog slechts de hoofdlijnen van het oude plan zijn gevolgd. De bebouwing daarentegen bestaat veelal uit rijen eengezinswoningen.

6.3 Buitengebied

Voor ca. 1900 waren er in het buitengebied slechts enige buitenplaatsen gesitueerd met buitenhuizen en hun dienstgebouwen. Hiervan zijn nog enkele behouden. De voornaamste hiervan is de buitenplaats Craailo, die gesticht is in de 17de eeuw. In 1902 is het terrein opgekocht door de maatschappij tot exploitatie van Crailo om er een villapark te vestigen. Het ontwerp van L.A. Springer was geïnspireerd op de bestaande paden en wegen en voorzag in het behoud van zoveel mogelijk beplanting en gebruik van de bomenlanen (o.a. Museumlaan). De ontwikkeling van dit villapark is grotendeels mislukt. Pas in de jaren zestig en zeventig van deze eeuw zijn (slechts) langs de bestaande wegen villa's en bungalows gerealiseerd. Van de oude buitenplaats zijn daardoor belangrijke delen behouden: oude bomenlanen, grenspalen (hoek Museumlaan Oud-Bussummerweg), het landhuis met een belangrijk deel van de landschapstuin, de tuinmanswoning en de stal met koetsierswoning.
Het landhuis Oud-Craailoo (Museumlaan 1) dateert in zijn huidige vorm uit 1858, maar is door verbouwingen in 1899 en 1929 gewijzigd.
De tuinmanswoning dateert uit 1891 (Museumlaan 3) en de stal met koetsierswoning uit 1881 (Museumlaan 2, ontwerp C. Muyskens).
De buitenplaats Oud-Bussum heeft een nog oudere oorsprong dan

Oud-Craailoo. De kern van deze buitenplaats is een 16de eeuwse boerderij (Flevolaan 65, 67a). In zijn huidige vorm dateert de boerderij uit de 18de eeuw. Door aankopen is het landgoed aanzienlijk vergroot. In de 19de eeuw is het landgoed echter in tweeën gesplitst. Het zuidelijke deel bleef gehandhaafd als het landgoed Oud-Bussem, terwijl op het noordelijke deel de modelboerderij Oud-Bussem en een in fasen tot stand gekomen villapark zijn gevestigd.
De modelboerderij Oud-Bussem dateert uit 1902 en is ontworpen door K.P.C. de Bazel. Ook de bijgebouwen, zoals de smederij, schaftlokaal en wagenschuur (Flevolaan 61, 1903) en het kantoor (Flevolaan 67, 1903) zijn van zijn hand. Deze boerderij was speciaal opgezet om tbc-vrije melk te produceren. Het bedrijf had een buitengewoon grootse opzet: zo werden er wegen aangelegd om de koeien van en naar de weilanden te leiden, met her en der onder andere opzichterswoningen. Ook werd de Brediusweg aangelegd om de melk zo snel mogelijk naar het station Naarden-Bussum af te kunnen voeren. In 1907 is deze weg overgedragen aan de gemeente Bussum.
De buitenplaats Oud-Bussem in zijn huidige vorm dateert uit 1930 en is ontworpen door prof. dr. ir. D.F. Slothouwer in een retrostijl, die is geïnspireerd op een mengsel van het classicisme en de barok.

Aan het eind van de 19de eeuw zijn vele grotere buitenplaatsen opgedeeld in kleinere percelen, die zowel zijn gebruikt voor zand-afgravingen of bosaanplant. Na 1900 zijn er ook steeds meer villa's gebouwd, aanvankelijk op grote percelen, maar later ook op kleinere percelen. Als laatste buitenplaats geldt "De Limiten" (ook het "landhuis op Nieuw Valkeveen" genaamd), dat op de oostelijke rand van de zand-afgravingen is opgericht. Dit landhuis is in 1905 gebouwd door Th. Rueter voor mevrouw Van Woensel Kooij.

Tegen de grenzen met Bussum en Naarden zijn kort na 1900 enige villaparken ontstaan: De Stukken, Oud-Bussem en Crailo. In de jaren twintig zijn de villaparken Bikbergen bij Oud-Bussem en op de Huizerhoogt tot stand gekomen.
Hiervoor is reeds opgemerkt dat het villapark Crailoo (1902) niet tot ontwikkeling is gekomen. Pas in de jaren zeventig zijn langs enige bestaande wegen bungalows en villa's gebouwd. Het villapark Oud-Bussem heeft een tweeledig ontstaan. Een gedeelte is ontworpen als villapark, waarbij het stratenplan en de verkaveling in een keer zijn uitgezet. Een ander deel is echter ontstaan door incidentele en geleidelijke verkoop van percelen, om tekorten van de modelboerderij aan te zuiveren. Door deze tweeledige opzet is de eenheid van het park niet ten goede gekomen. De bebouwing dateert uit de periode 1902 tot 1985, terwijl de verkaveling steeds is aangepast. De meest belangrijke villa's staan op het grondgebied van de gemeente Naarden. In Huizen valt onder andere te noemen: de villa Bikbergenstraat 11 (1914: T. Nieuwenhuis).

Het villapark De Stukken is als enige volledig en volgens plan tot ontwikkeling gebracht. Dit park is in 1907 gesticht en in grote kavels verdeeld. In 1928 werden de laatste percelen uitgegeven, die weinig kleiner waren dan de oorspronkelijke kavels. Enige voorbeelden van de hier gestichte villa's zijn: Stukkenlaan 7 (1907: Foeke Kuipers), Stukkenlaan 9 (villa 't boschhuis, 1918: Roodenburgh) en Messchaertlaan 8 (villa shangrila, 1927).

Het ontwerp van het villapark Huizerhoogt (H. Elte) is in 1922 tot stand gekomen. De eerste aanvraag betrof 52 woningen, maar wegens problemen moest worden volstaan met 13 woningen.
Er zijn enige dubbele en drieledige woningen langs de Nieuwe Blaricummerstraat en de zijstraten gerealiseerd.
Het villapark Bikbergen is gerealiseerd tussen 1926 en 1930

De meeste panden bestaan uit twee of drie woningen onder een kap. De meeste zijn ontworpen door J.P. Vos en J. Rebel. Voor het plan van de gemeente Huizen om dit villapark voort te zetten op de Vliegheide is geen toestemminge verkregen.

De meeste villa's in de gemeente Huizen zijn echter in één- en tweezijdige bebouwingslinten aan de Naarderstraat en de Nieuwe-Bussumerstraat gerealiseerd. De andere uitvalsstraten waren voor de vilabouw van minder belang.
De oudste villa's staan aan de Naarderstraat, vlak bij de grens met de gemeente Naarden: o.a. nummer 314 (J.W. Hanrath, 1910) en nr. 322 (huize Oldenheim: J.H.W. Leliman, 1914). Na de aanleg van de Nieuwe Bussummerweg (omstreeks 1917) zijn ook langs deze verbindingsweg vele villa's opgericht. Hiervan zijn te noemen: nr. 141 (Pastorale: Jan Rebel, 1917), nr. 163 (Jan Rebel, 1926) en nr. 167 (Jan Rebel, 1917). In eerste instantie waren ook deze villa's ruim en royaal van opzet, maar in de eerste decennia van onze eeuw werden steeds meer kleine villa's gebouwd en ook dubbele villa's. Deze dubbele villa's zijn zowel door bouwexploitanten ontwikkeld als door particulieren met een smallere beurs, die ter bekostiging van hun eigen woning genoodzaakt waren een dubbelwoning te laten bouwen. Een voorbeeld van dit laatste is de bouw van de dubbelvilla Naarderstraat 252/254, die is gebouwd naar ontwerp van C. de Graaff in opdracht van J.C.J. de Graaff. Ook heeft de "chemische fabriek Naarden" in 1920 voor hoger geschoolde werknemers een viertal huizen in de buurt van de fabriek laten bouwen: de dubelwoningen Naarderstraat 302/304 en 306/308 (Th. Rueter en H.F. Sijmons, 1920).

Opmerkelijk is het grote aantal villa's in blokbouw in Huizen. Het is op dit moment nog niet bekend wat hiervan de oorzaak is geweest. Vermoedelijk zijn al deze woningen door gespecialiseerde firma's gebouwd, hoewel er enkele op naam van een architect staan. Mogelijk hebben deze architecten de (standaard)ontwerpen aangepast of zijn ze opgetreden als tussenpersoon. De villa's Flevolaan 2 (villa de viersprong, 1912) en Amersfoortsestraatweg 192 (villa strommen, 1924) zijn gebouwd door de Strommen Traevarefabrik. De villa's Naarderstraat 311 (villa Blokhuis, 1921) en Stukkenlaan 6 (1922) zijn gebouwd door de NV Christoph und Unmack AG. De villa Stukkenlaan 4 (villa Vingolf, 1928) staat op naam van de architect L. Klerkx, de villa Naarderstraat 298 (1921) op naam van A. de Boer en de villa Stukkenlaan 10 (1909) op naam van B. Jurriëns.

Van gebouwen met bijzondere functies moet nog het Elizabeth Kalishuis worden genoemd. Dit is een blindeninstituut, dat in 1933 aan de Amersfoortsestraatweg is gebouwd naar ontwerp van de gebroeders Van Gendt. Het bestaat uit een representatief hoofdgebouw, een kliniek, een internaatsgebouw, een school (met gymzaal) en werkplaatsen. Ook is er een dokterswoning aanwezig.

Verantwoording inventarisatie

Voor de gemeente Huizen is geen stedebouwkundige karakteristiek gemaakt, omdat de uitbreidingen in de periode 1850-1940 voornamelijk zijn te karakteriseren als verdichting van de bestaande structuren en als lintbebouwing langs de belangrijkste uitvalswegen. Omdat er in de periode 1850-1940 geen sprake is van dorpsuitbreidingen in de formele zin (zoals verwoord in de handleiding van de MIP-inventarisatie) of van grotere aaneengesloten gebieden of terreinen waarin de stedebouwkundige en architectonische vormgeving een wederzijds afhankelijke en een elkaar verstrekkende eenheid vormen, zijn in het kader van het MIP geen gebieden met bijzondere waarden aangewezen.

Er zijn ongeveer 200 objecten en complexen in de gemeente Huizen geïnventariseerd, beschreven en gefotografeerd. Bij deze inventarisatie is extra aandacht besteed aan de meest karakteristieke ontwikkelingen in en rond Huizen, nl.:

1. de verdichting van de dorpskern met boerderijen en visserhuisjes in de periode 1850 tot ca. 1910. Daarnaast zijn ook enkele oudere boerderijen opgenomen, die in de MIP-periode gesplitst zijn in meerdere woningen.
2. de lintbebouwing van villa's langs de Naarderstraat en de Nieuw Bussumerweg.
3. villabebouwing in de villaparken: de Stukken, Bikbergen en Huizerhoogt.

De gebouwen van de boerderij "Oud-Bussem" zijn als complex in de inventarisatie opgenomen. Aangezien deze gebouwen in gemeenten Huizen en Naarden liggen, is het complex "Hofstede Oud-Bussum" over beide gemeenten verdeeld. Het complete complex is in de computer te vinden onder accessie "Hofstede Oud-Bussum".

Het bureau voor Ordening & Advies Zandvoort heeft in opdracht van de gemeente Huizen een rapportage-onderzoek ten behoeve van een gemeentelijk monumentenbeleid verricht. Eén van de onderdelen van dit rapport is een lijst van objecten, die nadere aandacht verdienen binnen een gemeentelijk monumentenbeleid.
Voor het MIP-onderzoek is een nieuwe zelfstandige inventarisatie verricht. Bij vergelijking bleken de MIP-lijst en de lijst van het bureau Zandvoort (voor zover het panden uit de periode 1850-1940 betrof) zoveel overeen te komen, dat besloten is de enkele niet voor het MIP geïnventariseerde panden alsnog op te nemen. Alle gebouwen uit de periode 1850-1940 uit het rapport Zandvoort komen nu dus voor in de MIP-inventarisatie.

De gemeente Huizen heeft in 1990 opdracht verstrekt aan drs. B. Visser om archiefwerk te verrichten voor de gebouwen die op de inventaristatie-lijst van bureau Zandvoort voorkomen. Aan het door haar verrichte werk zijn ten behoeve van de beschrijvingen voor het MIP de nodige gegevens ontleend (i.c. architecten, bouwjaren, oorspronkelijke functie en opdrachtgevers).

Geraadpleegde werken

Bevers, A. (red.), *Huizen in gouden glans (zijnde de geschiedenis van de in december 1913 gestichte woningbouwvereniging Huizen),* Huizen 1963.

Boerhout C., *Nederzettingsmorfologie van de gemeente Huizen,* Huizen 1969 (scriptie).

Bureau voor ruimtelijke ontwikkeling en architectuur: Froger en Meijsing BV, *Bestemmingsplan "natuurgebieden 1974,* Delft 1974.

Cerutti, W.G.M., *Schets van de geschiedenis van Huizen,* TVE 1979-?, jrg. 9 (blz. 88-99).

Haan, J. de, *Gooise villaparken (ontwikkeling van het buitenwonen in het Gooi tussen 1874 en 1940),* Haarlem 1990.

Hamming, F., *Een stukje geschiedenis van Huizen,* TVE 1974 jrg. 4 (blz. 3-13).

Holtes, R., *Huizen van vissersdorp tot industrieplaats,* z.p. 1956 (scriptie)

Kooyman-van Rossum, A.P. en D.F. Winnen, *Crailo, de geschiedenis van een landgoed, deel 1,* TVE 1986-3 jrg. 4.

N.N., *Het dorp Huizen in 1860,* Huizen 1959/1960 (drukkerij Visser).

Nonymus, A., *Het dorp Huizen,* Huizen 1964 (2de druk).

Oude Lenferink, G.J.M., *De gemeente Huizen in 1829 en 1839 (drie Nederlandse gemeenten in het tweede kwart der 19de eeuw,* 1965 (blz. 3-19).
uit: Mededeling van de afdeling historisch geografie van het Geografisch Instituut Utrecht, 2.

Pelgrim, E.J., *Oude straatnamen in het Gooi,* Hilversum 1986.

Rebel, R. en D. Visser, *Een wandeling door Oud-Huizen,* Huizen 1977.

Rebel, R. en D. Visser, *Oud Huizen in beeld,* Huizen 1981.

Zandvoort Ordemij en Advies, *rapport onderzoek gemeentelijk monumentenbeleid,* z.p. 1989 (rapport).

Herkomst afbeeldingen

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland; Provinciale Planologische Dienst Noord-Holland, 1988.

2. Gemeente Huizen in ca. 1855, topografische militaire kaart 1:50.000, facsimile-uitgave van de topografische dienst en Unie-boek; blad 26 (Amersfoort 1849/50 verkend, 1854 gegraveerd).

3. Gemeente Huizen in 1867;
Kuyper, J., Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland 1869, Groningen 1984 (reprint).

4. Gemeente Huizen in ca. 1908;
Wieberdink, G.L. samenst., Historische Atlas Noord-Holland, chromotopografische Kaart des Rijks, 1:25.000, kaarten nr. 369; Huizen (1872, 1905 en 1908), en nr. 388 Eemnes (1872, 1905, 1907 en 1908).

5. Gemeente Huizen in 1943, Amerikaanse stafkaarten,
A.M.S. M831, US Army Washington DC 130057 (1943), samengesteld uit sheet 361 (Bussum) en sheet 362 (Blaricum).

6. Gemeente Huizen, 1986; topografische kaart 1:25.000, nr. 26C, Huizen (1986).

7. Indeling in MIP-deelgebieden; ingetekend op een kopie van kaart nr. 6.

8. Bebouwing in 1945; ingetekend op een kopie van kaart nr. 6.

9. Bodemkaart van het Gooi; bureau Maas *Concept basisplan voor de openluchtrecreatie in natuur en landschap van het Gooi*, Rijswijk 1974.

10a. Belangrijkste landwegen in de gemeente Huizen in ca. 1850, getekend op basis van kaart nr. 6.

10b. Belangrijkste landwegen in de gemeente Huizen in ca. 1940, getekend op basis van kaart nr. 6.

10c. Belangrijkste landwegen in de gemeente Huizen in ca. 1990, getekend op basis van kaart nr. 6.

11. Waterwegen in de gemeente Huizen in 1940, getekend op basis van kaart nr. 6.

12. Tramwegen in de gemeente Huizen, getekend op basis van kaart nr. 6.

13. Dijken en kaden in de gemeente Huizen, getekend op basis van kaart nr. 6.

14. Stratenplan van de "dorpskom" en de "Kom west": plattegrond gemeente Huizen 1988 (4e druk).

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland

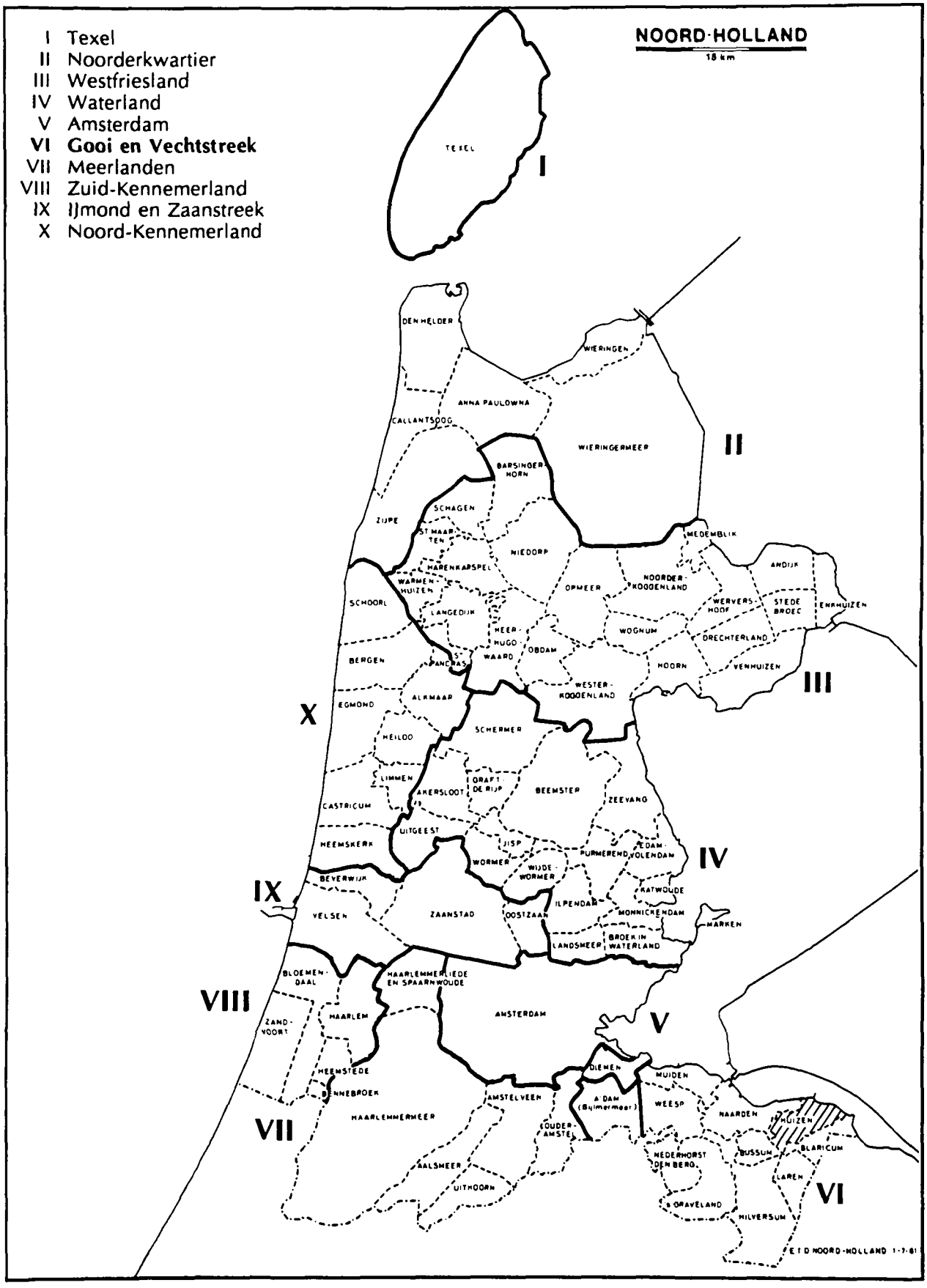

2. De gemeente Huizen in ca. 1854

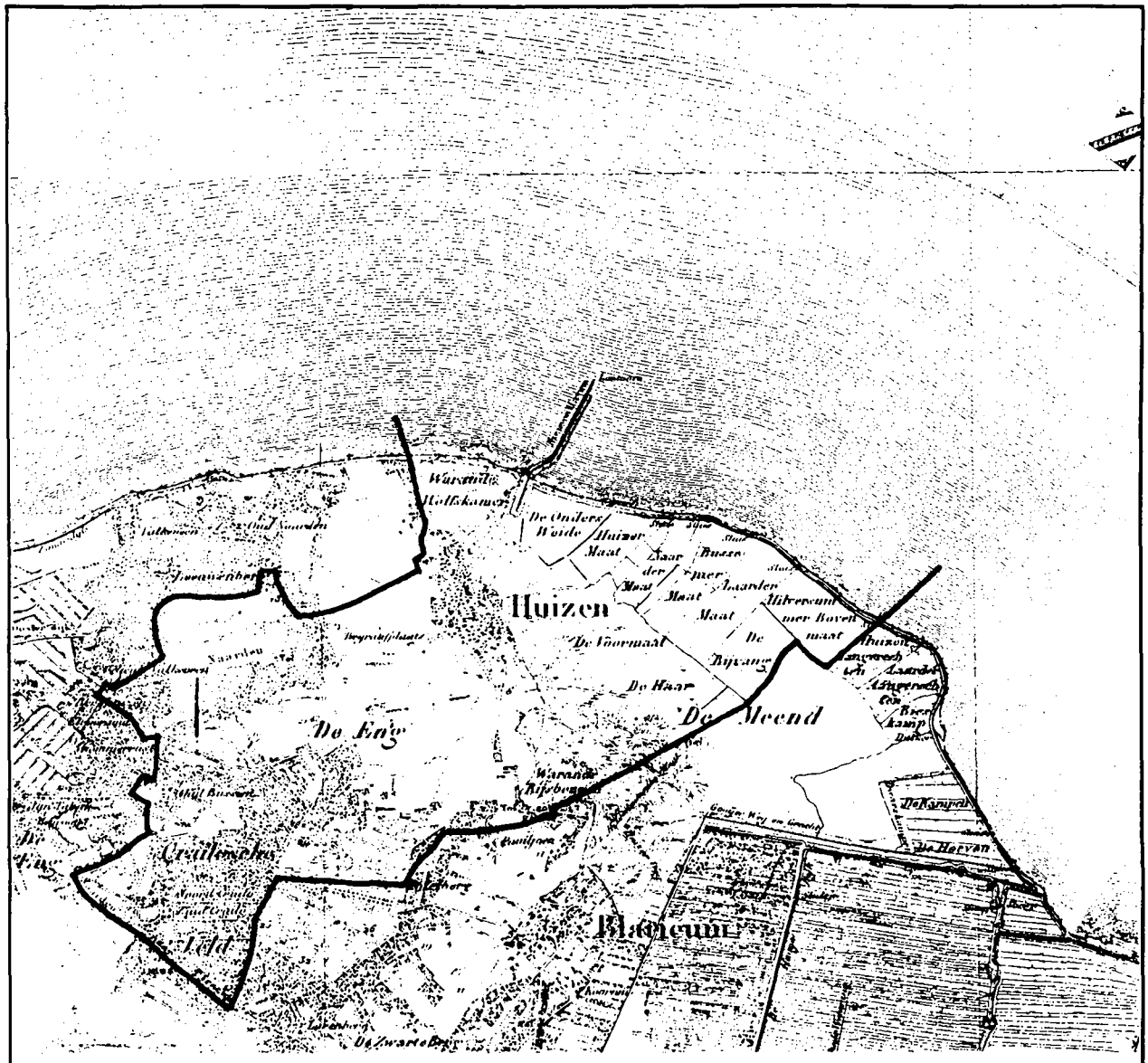

3. De gemeente Huizen in 1867

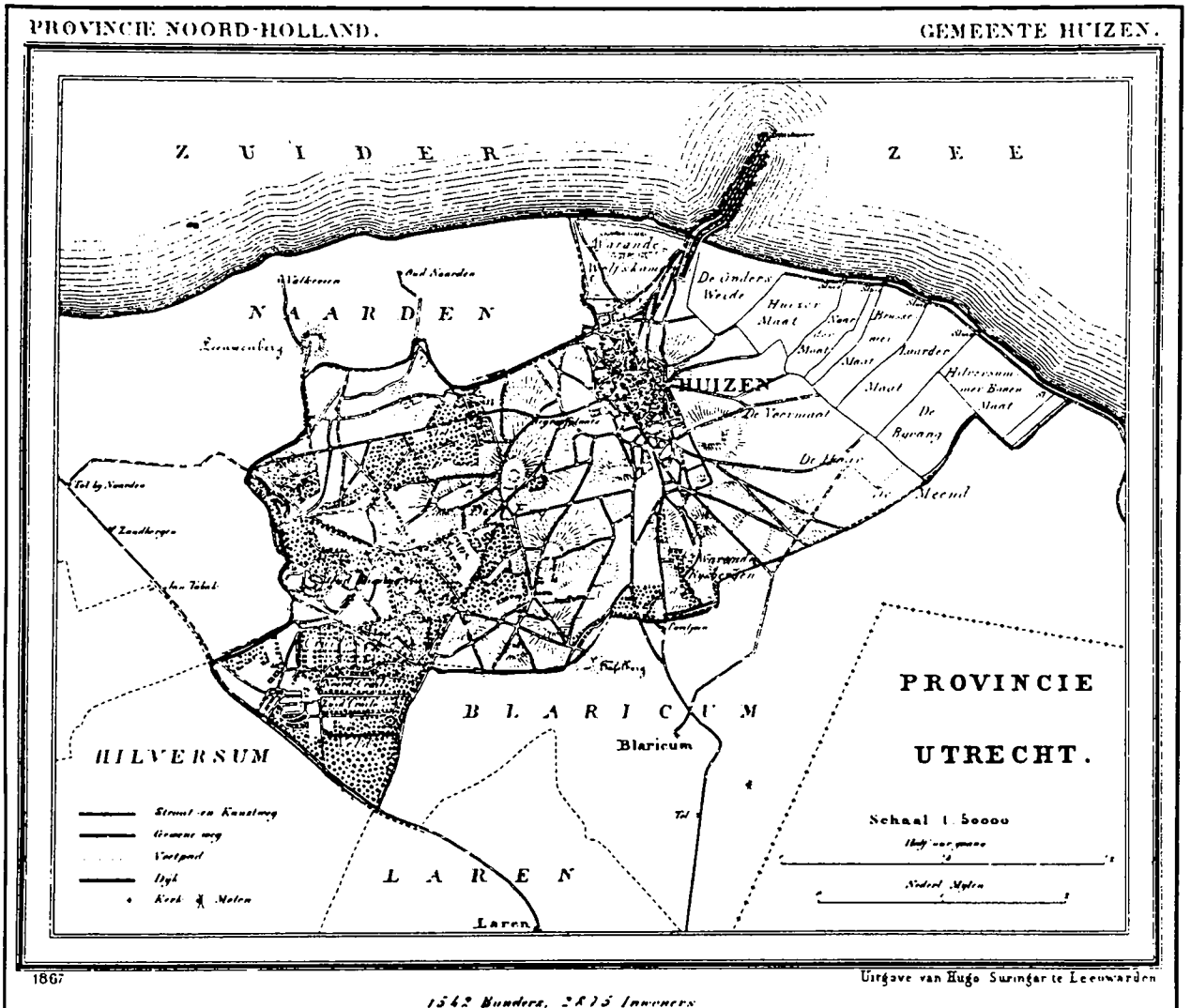

4. De gemeente Huizen in ca. 1908

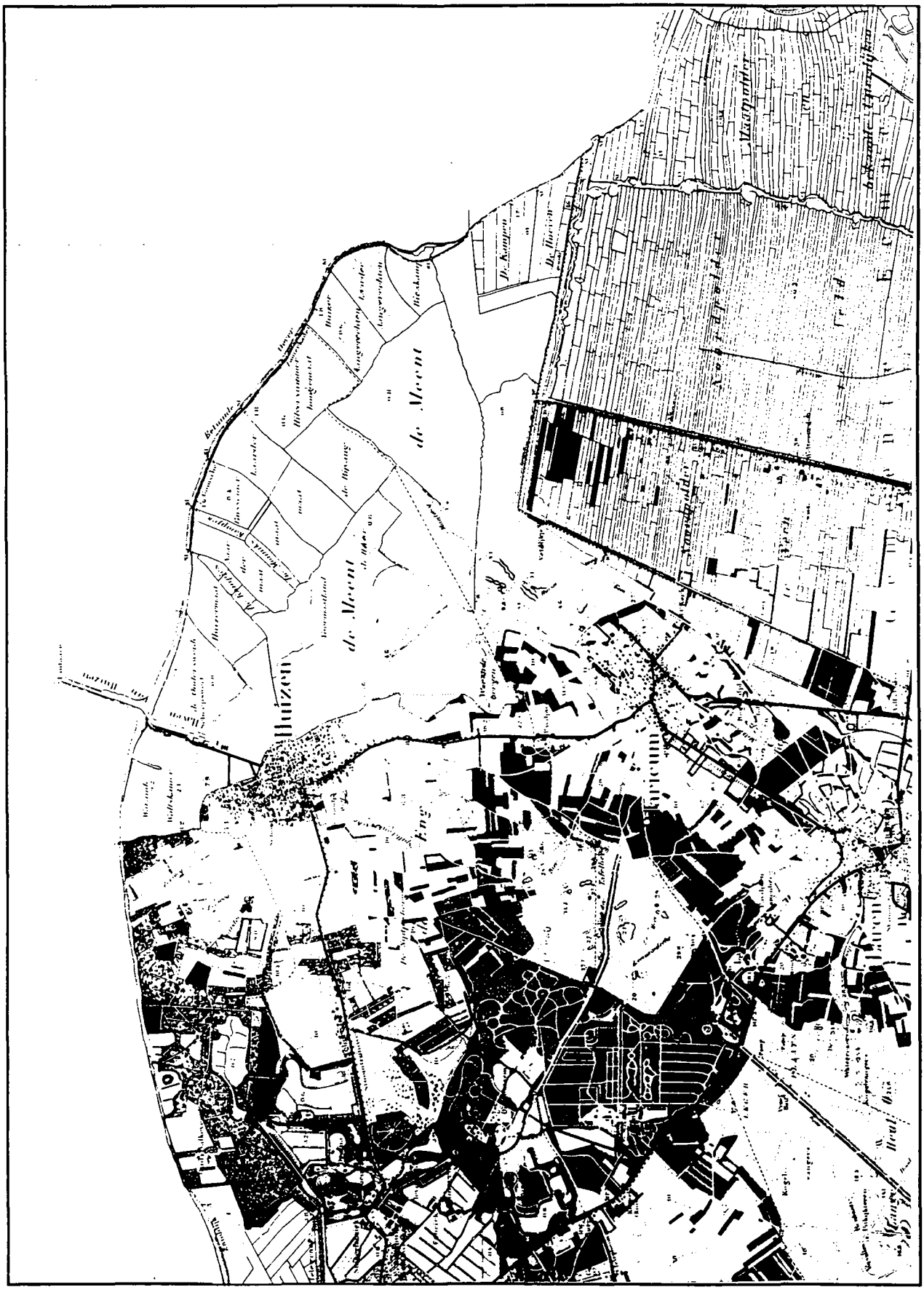

5. De gemeente Huizen in 1943

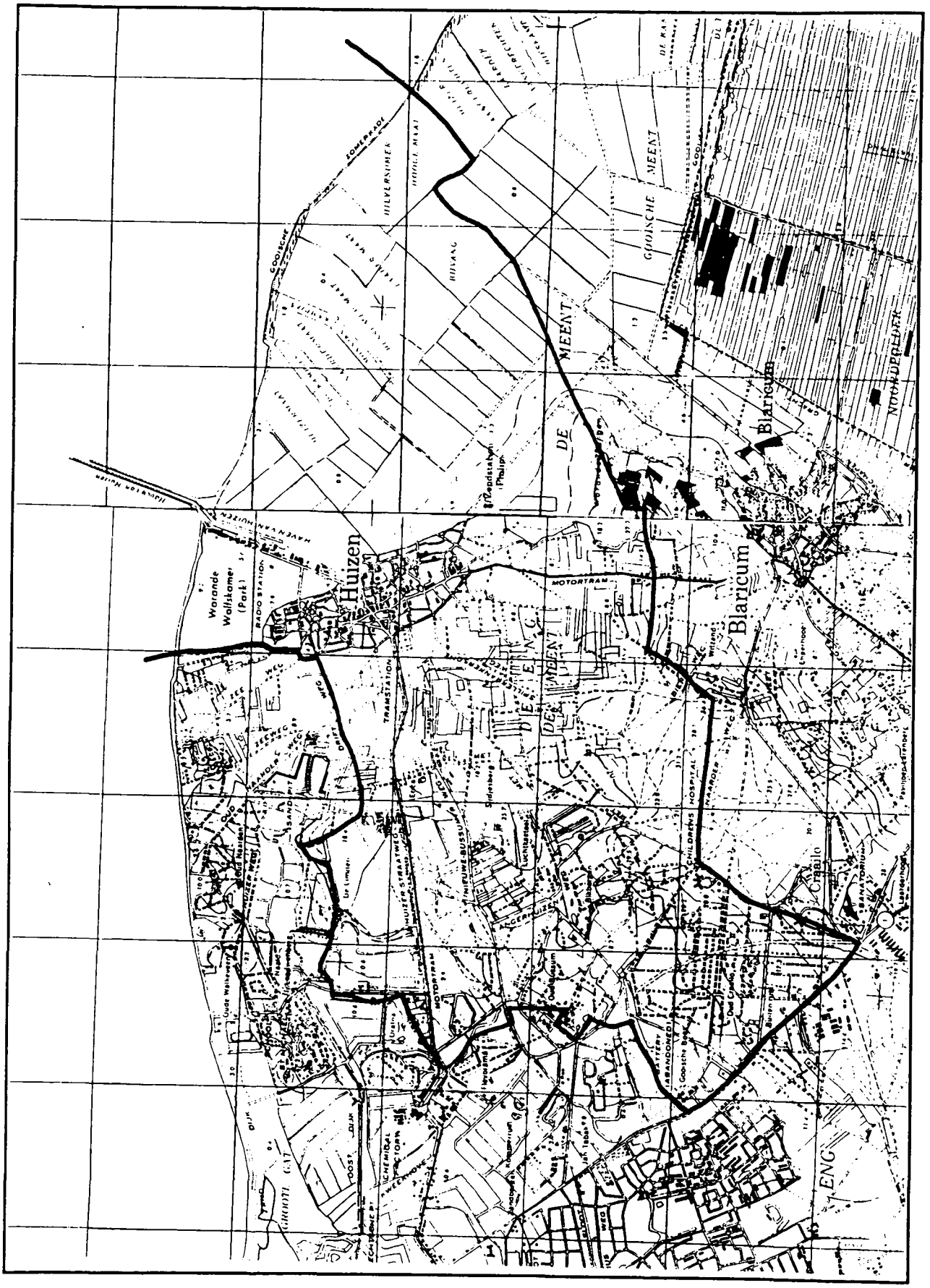

6. De gemeente Huizen in 1986

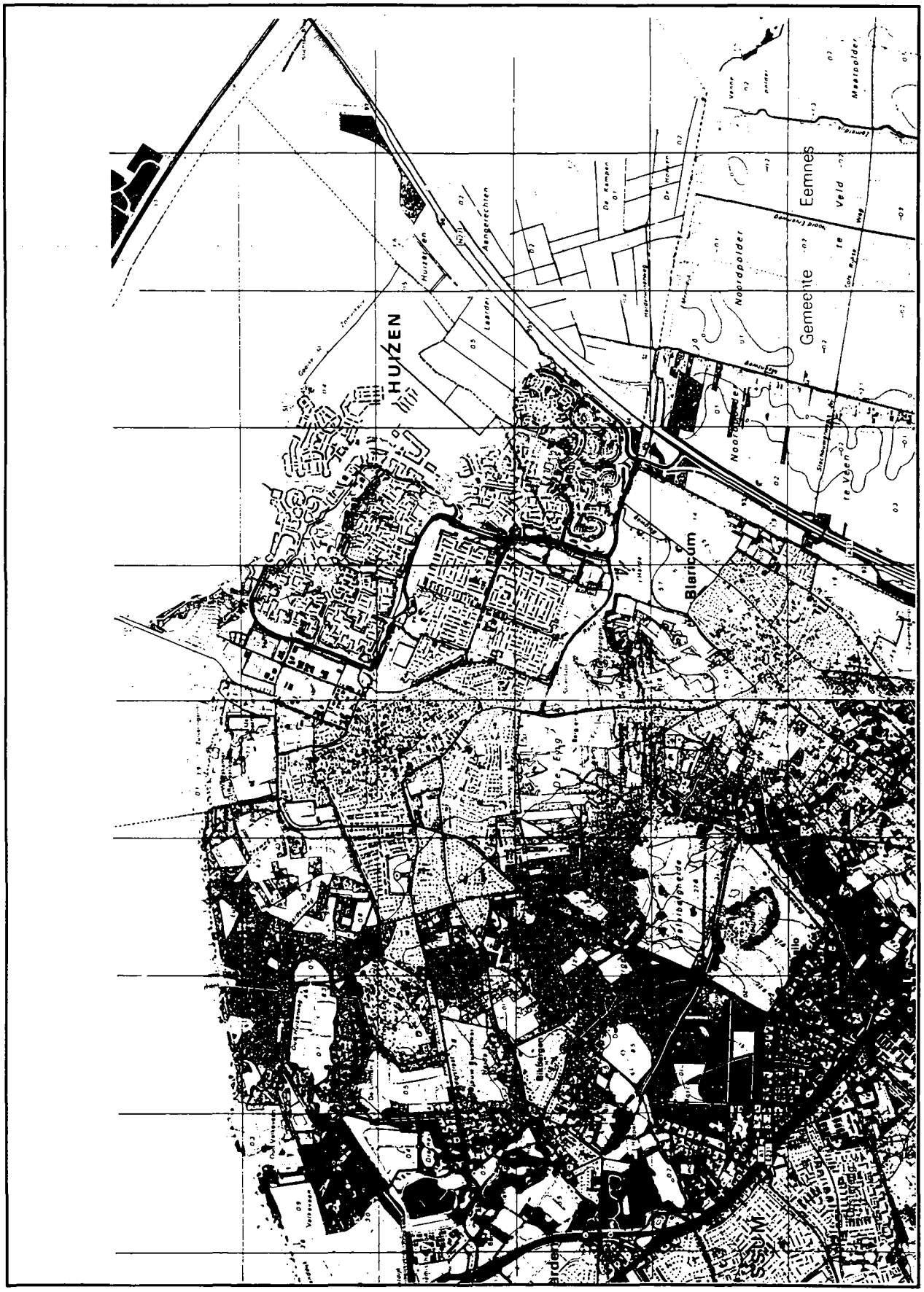

7. Indeling in MIP-deelgebieden

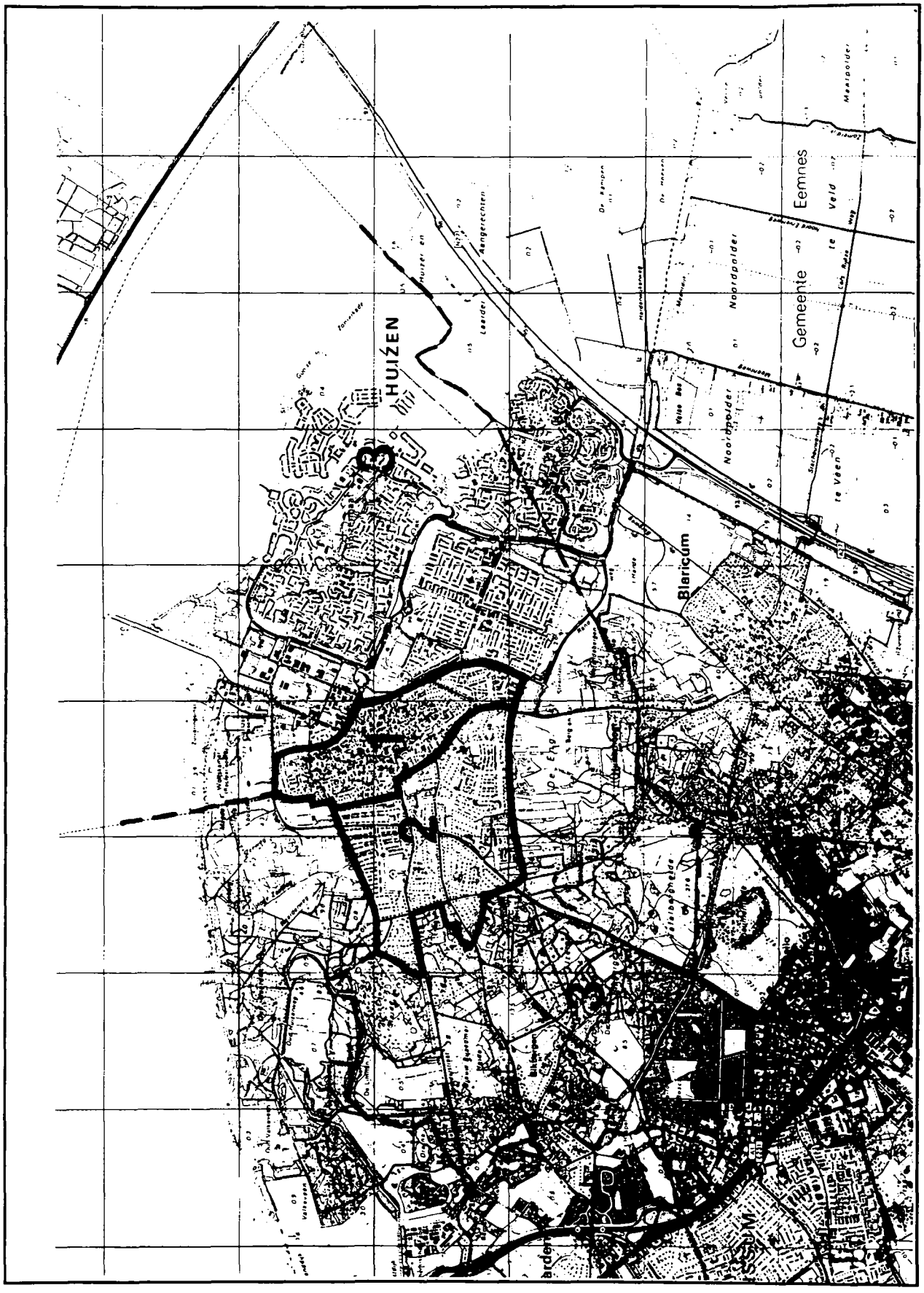

8. Bebouwing in de gemeente Huizen, ca. 1945

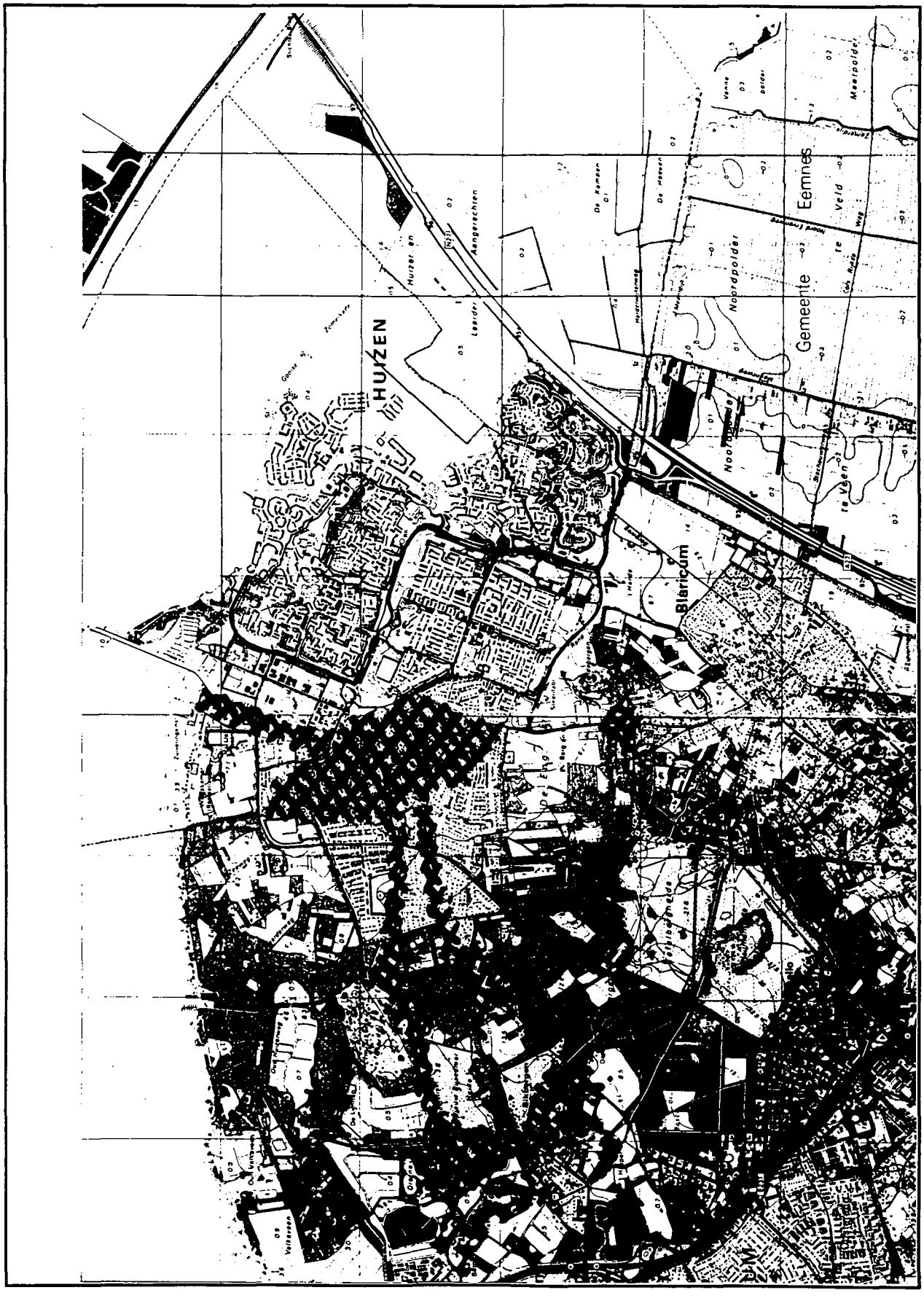

9. Bodemkaart van het Gooi (ingetekend zijn de gemeentegrenzen van Huizen)

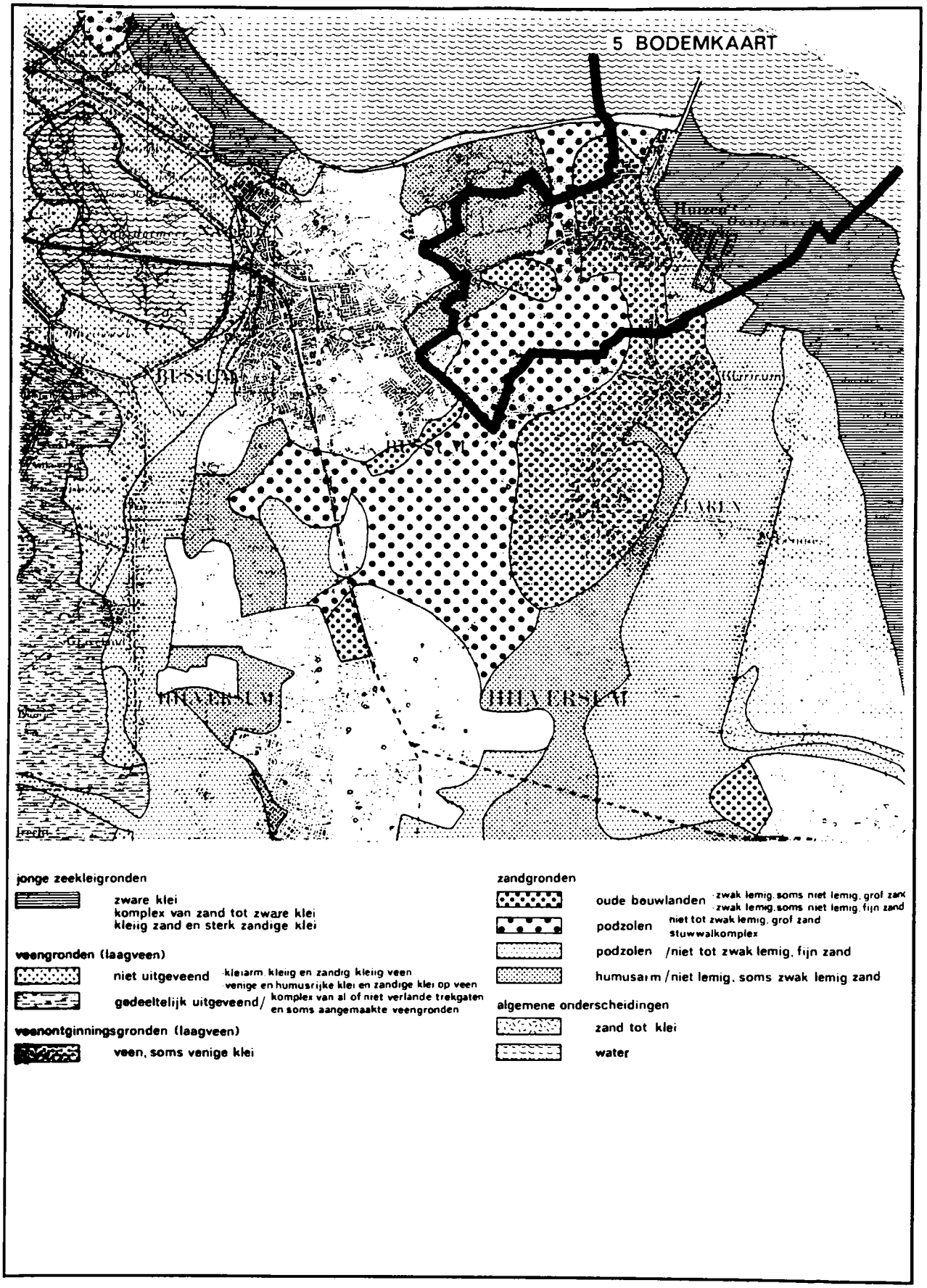

10a. Belangrijkste landwegen in de gemeente Huizen, ca. 1850

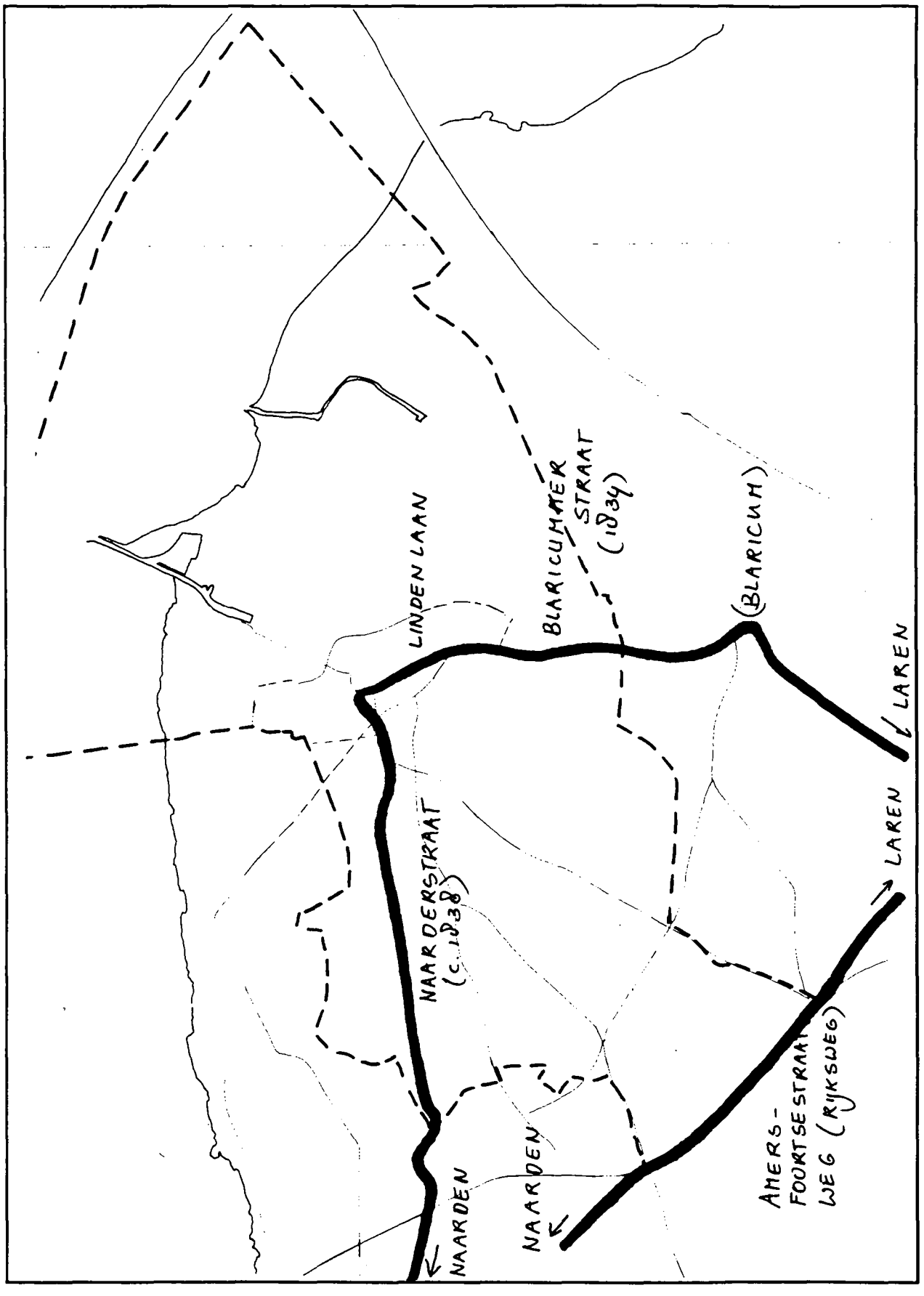

10b. Belangrijkste landwegen in de gemeente Huizen, ca. 1940

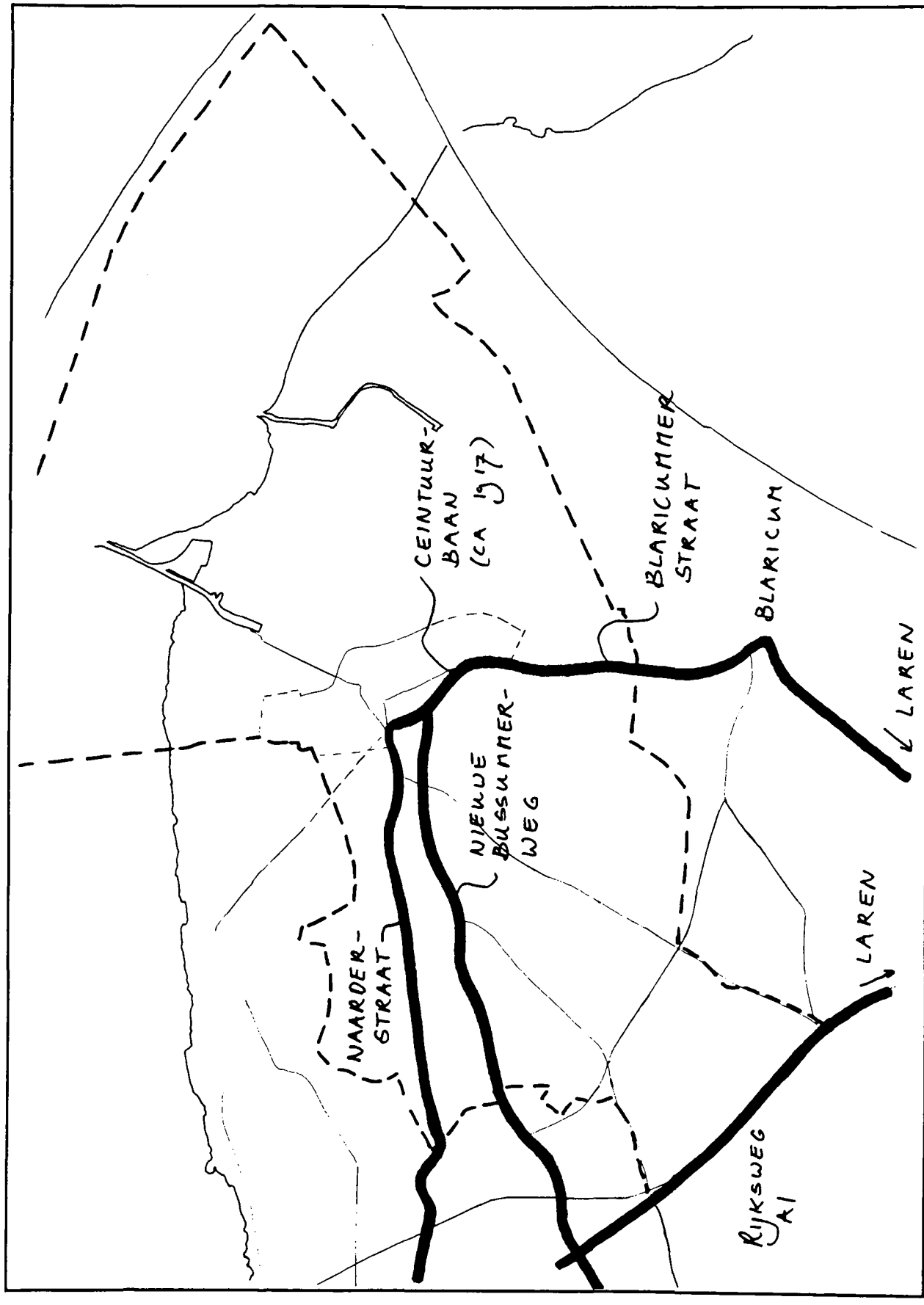

10c. Belangrijkste landwegen in de gemeente Huizen, ca. 1990

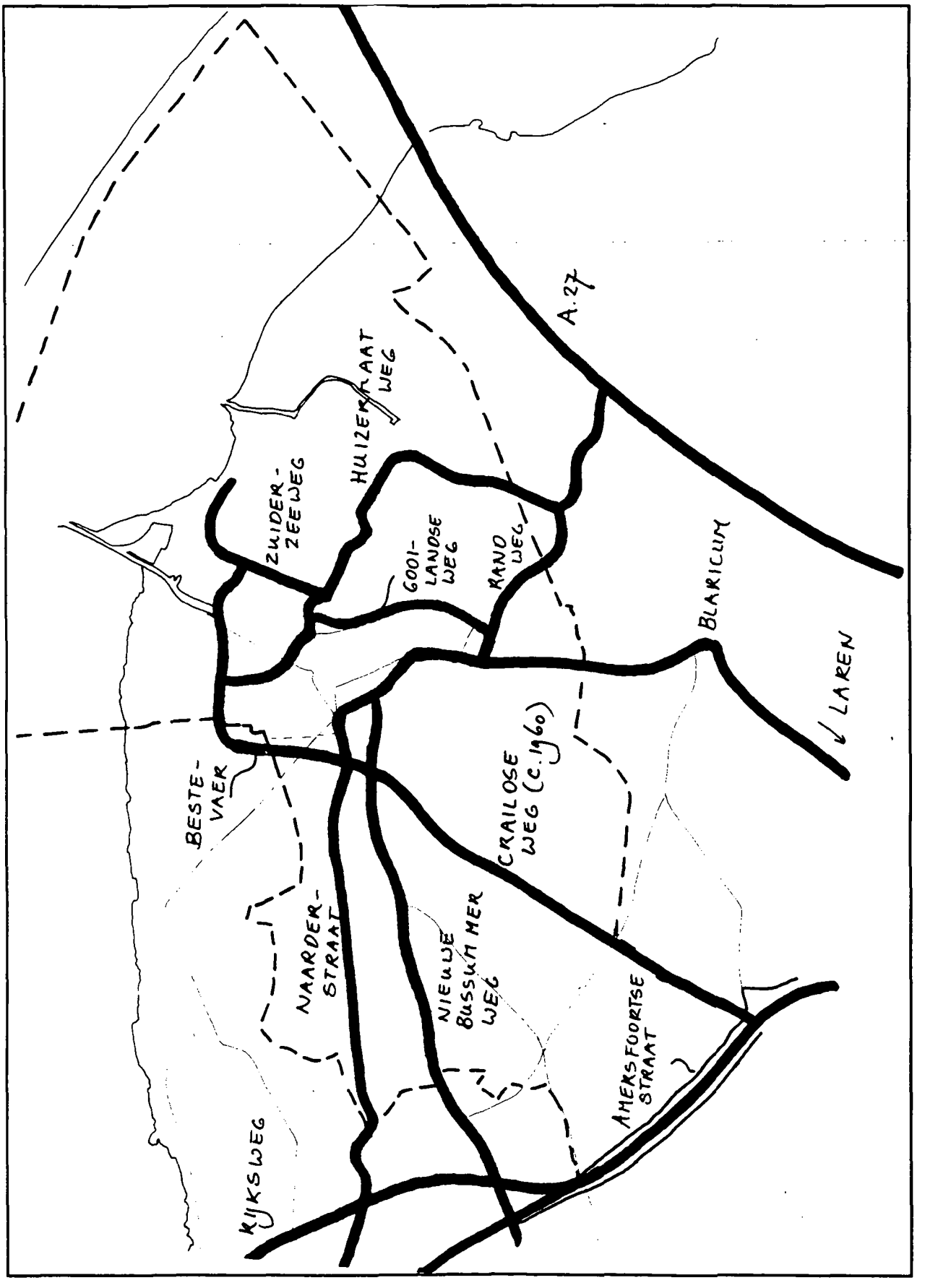

11. Waterwegen in de gemeente Huizen, 1940

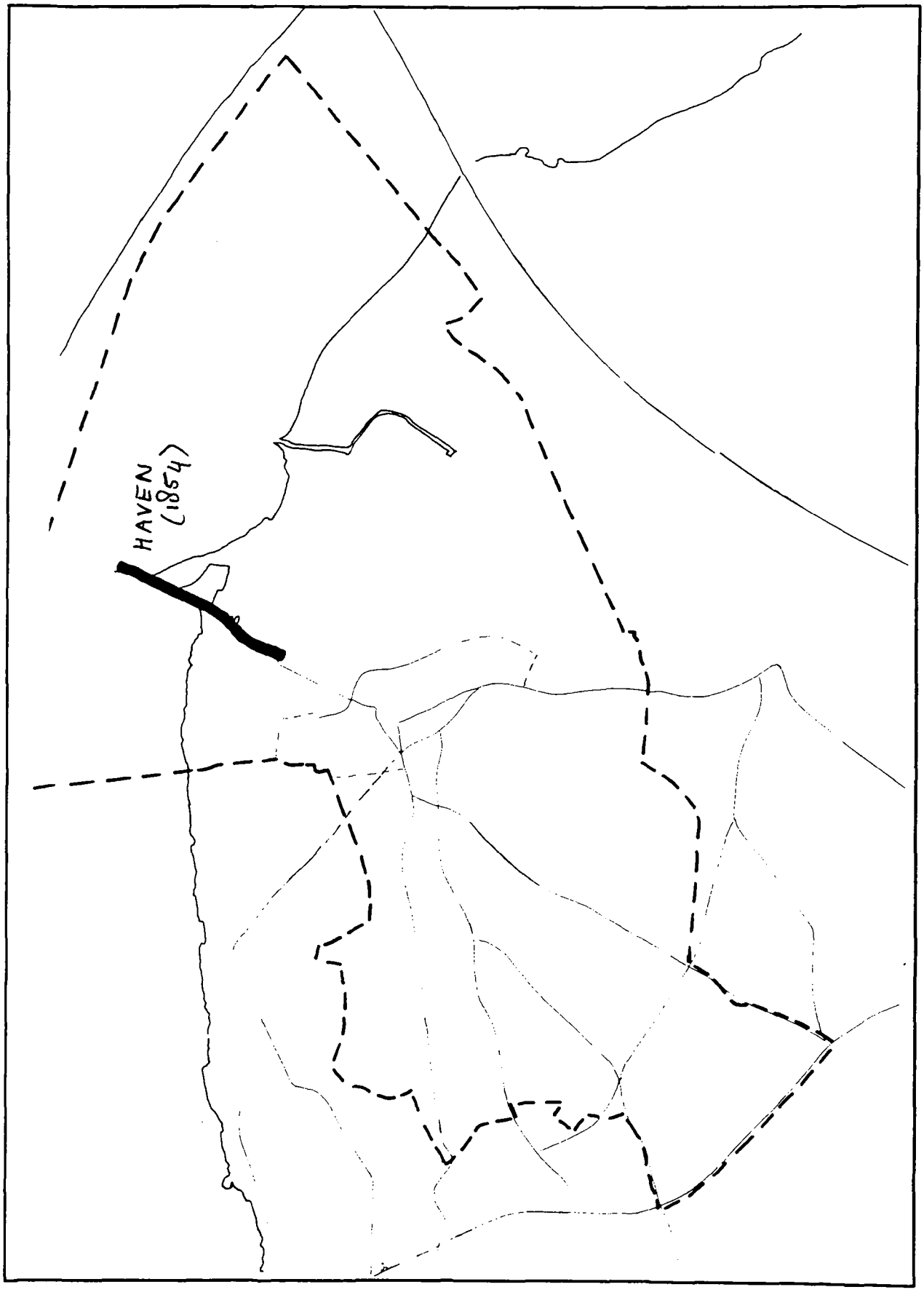

12. Tramwegen in de gemeente Huizen

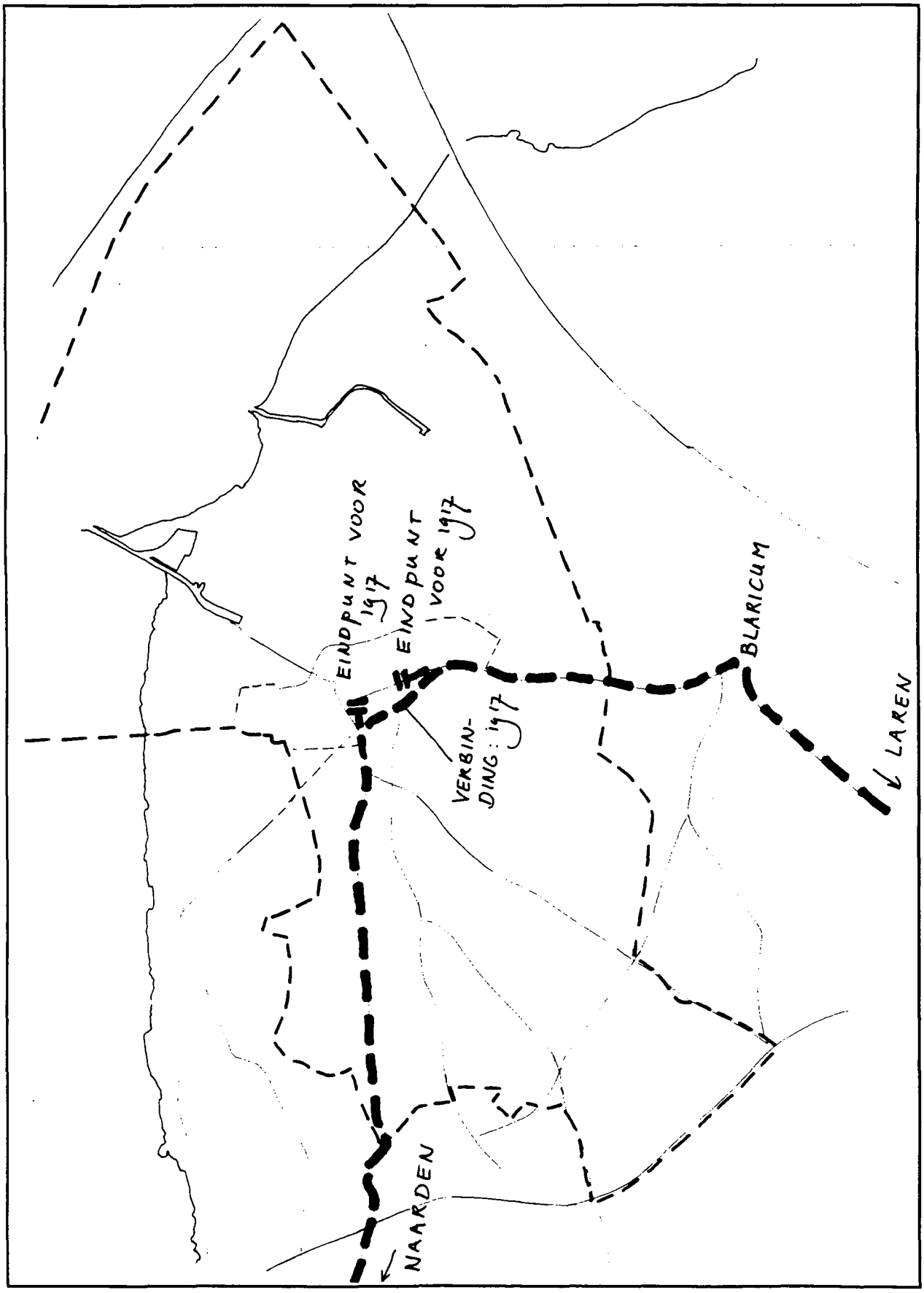

13. Dijken en kaden in de gemeente Huizen

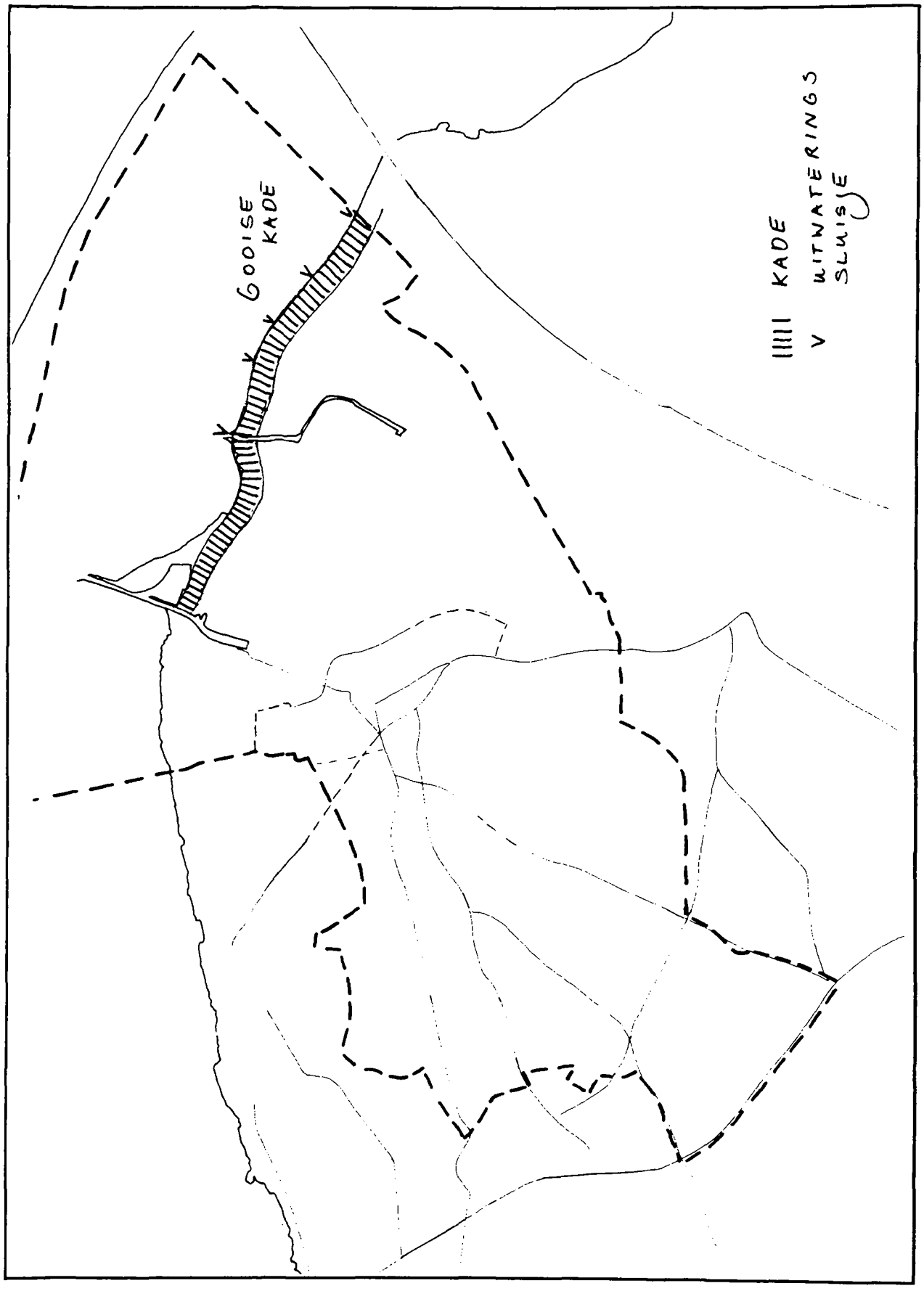

14. Deel van het stratenplan van de gemeente Huizen, 1988

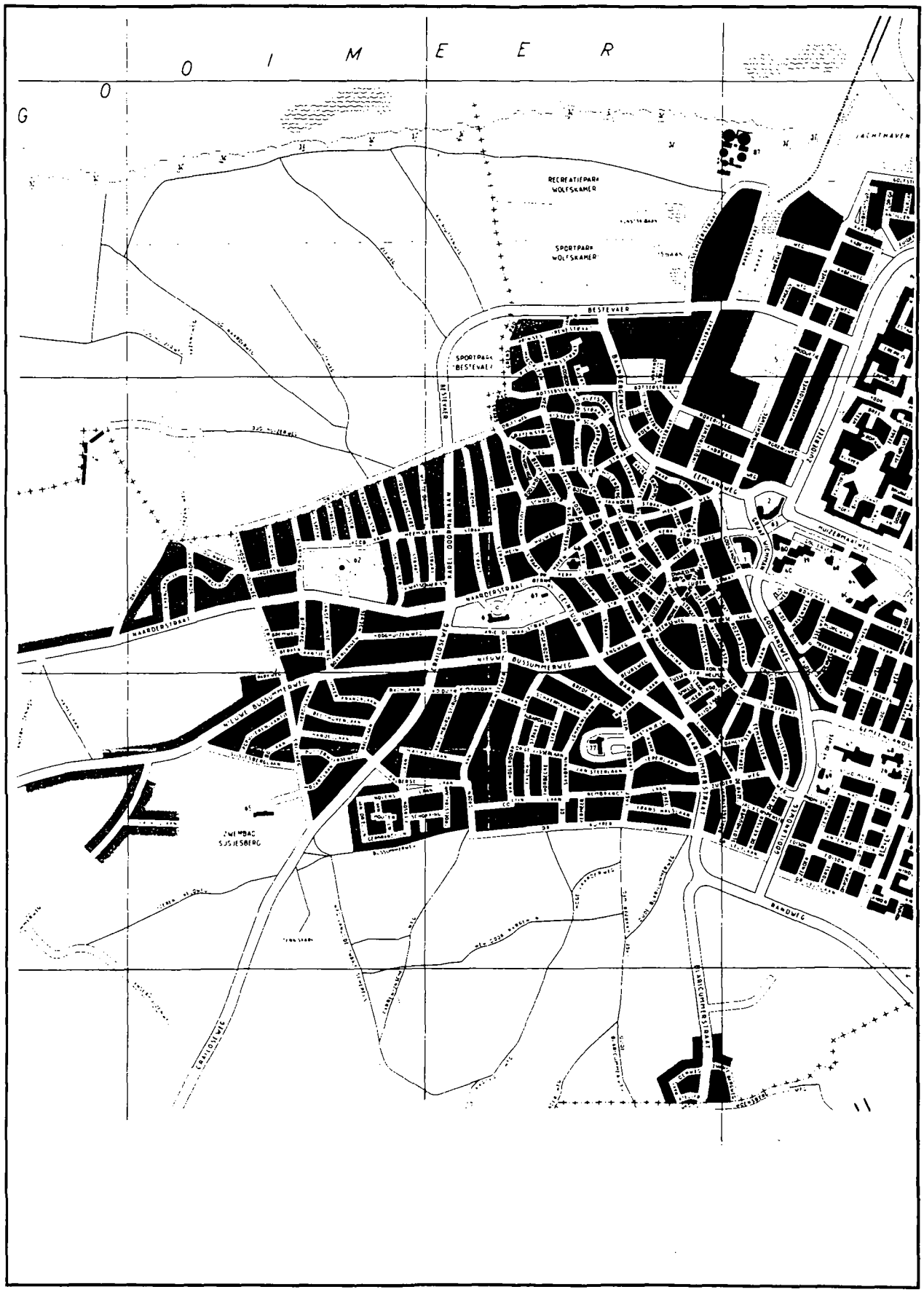

Register

Gemeente Huizen/dorp

Object	Adres	Huidige functie	Acc.nr.
001	Achterbaan 36;38	2 woningen	0006215
002	Beemsterboerstraat 13	Woningen	0006216
003	Beursweg 4-12	Woningen (5)	0006217
004	Bloemenweg 2-10 1-7	Woningen (85)	0006218
005	Botterstraat 15;17	Woningen (2)	0006219
006	Botterstraat 19-21	2 woningen	0006220
007	Driftweg 17	School	0006221
008	Elleboogstraat 1-7	Woningen	0006222
009	Engweg 1	Boerderij;Snackbar	0006223
010	Engweg 3,5;7,9;11,13	3 dubbelwoningen	0006224
011	Engweg 6,8,10;12,14	6 woningen	0006225
012	Haardstedelaan 1;3	Bedrijven;Woningen	0006226
013	Havenstraat 18	Woonhuis	0006227
014	Havenstraat 23;25	Kantoren;Woning	0006228
015	Havenstraat 24	Tandtechnisch lab.	0006229
016	Havenstraat 29	Bedrijf	0006230
017	Hellingstraat 11	Woning	0006231
018	Hulweg 6;8	Woning	0006232
019	Hulweg 9	Woning	0006233
020	Hulweg 10-14;22-26	Woningen	0006234
021	Hulweg 48;50;52	Woningen (3)	0006235
022	Kon. Julianastraat 1	Woonhuis	0006236
023	Kon. Julianastraat 14	Woningen	0006237
024	Kon. Julianastr. 15-35	Woningen	0006238
025	Kon. Julianastr. 20;20A	Woningen (2)	0006239
026	Kerkstraat 1	N.H. Kerk	0006240
027	Kerkstraat 3	Kantoor (drukkerij)	0006241
028	Kerkstraat 45;47	Woningen (2)	0006242
029	Kerkstraat 49;51;53	Woningen (3)	0006243
030	Keucheniusstraat 36	Vergaderlokaal	0006244
031	Kortenaerstraat 5	Chr. Geref. kerk	0006245
032	Kronenburgerdwarsstr. 7	Dubbelwoning	0006246
033	Kronenburgerstraat 1-9	Woonhuizen (5)	0006247
034	Kronenburgerstr. 11-15	Woningen (3)	0006248
035	Kronenburgerstraat 18	Woning	0006249
036	Langestraat 11;13;15	Woningen (3)	0006250
037	Langestraat 14;16	Woningen (2)	0006251
038	Langestraat 20	Woonhuis	0006252
039	Langestraat 45	Dubbelwoning	0006253
040	Langestraat 63;65	Woningen (2)	0006254
041	Lindenlaan 34	Woonhuis;Kantoor	0006255
042	Lindenlaan 36-40	Woningen (3)	0006256
043	Lindenlaan 41;43	Dubbelwoning	0006257
044	Lindenlaan 79	Villa	0006258
045	Lindenlaan 80	Winkel;Kantoor; Woning	0006259
046	Lindenlaan 101;103	Dubbelvilla	0006260
047	Lindenlaan ong.	Transformatorhuisje	0006261
048	E. Ludenstraat 1;3	2 woonhuizen (studio)	0006262
049	E. Ludenstraat 4;6	Woningen (2)	0006263
050	E. Ludenstraat 5	Schoonmaakbedr.; Woning	0006264
051	E. Ludenstraat 18-24	4 woningen	0006265
052	Magdaleenweg 1;3	Woningen (2)	0006266

053	Meentweg 2	Woning	0006267
054	Meentweg 32;34	Woningen (2)	0006268
055	Melkweg 9	Woonhuis	0006269
056	Melkweg 13-19	Woningen	0006270
057	Middenweg	Onbekend	0006271
058	Middenweg 14;16	Dubbelwoning	0006272
059	Middenweg 33	Woning	0006273
060	Burg.Munnikhuizenstr. 1;3A	2 woonhuizen	0006274
061	Burg.Munnikhuizenstr. 2;4;6	Woningen	0006275
062	Burg.Munnikhuizenstr. 5;7	Woningen	0006276
063	Noorderbuurt BIJ 1	Schuurtje	0006277
064	Noorderbuurt 10	Woning	0006278
065	Noorderweg 1;3	Woningen (3)	0006279
066	Noorderweg 2;4	2 woningen	0006280
067	Noorderweg 5	Woning	0006281
068	Noorderweg 7;9	Woningen (2)	0006282
069	Noorderweg 22	Woonhuis	0006283
070	Noorderweg 23	Woning	0006284
071	Noorderweg 27	Woonhuis	0006285
072	Noorderweg 33;35;37	Woningen	0006286
073	Oranje Weeshuisstraat 1	Pastorie	0006287
074	Oranje Weeshuisstraat 2-10	Winkels;Woonhuizen	0006288
075	Oranje Weeshuisstraat 5	Woningen (1990)	0006289
076	Oranje Weeshuisstr. 13;15	Boerderij;Schuur	0006290
077	Oranje Weeshuisstr. 17;19	Woningen (3)	0006291
078	J.L. van Osstraat 2	Woningen (3)	0006292
079	Oude Raadhuisplein	Transformatorhuisje	0006293
080	Plaveenseweg 7;9;11	3 woningen	0006294
081	Plaveenseweg 13;15	Dubbelwoning	0006295
082	Plaveenseweg 16	Woning	0006296
083	Schipperstraat 11;13	Dubbelwoning	0006297
084	Schipperstraat 14	Woning	0006298
085	Schipperstraat 15;17	2 woningen	0006299
086	Schipperstraat 16-26	6 woningen	0006300
087	Schipperstraat 28;30	Woningen (2)	0006301
088	Schoolstraat 3	Woonhuis met atelier	0006302
089	Taandersdwarsweg 4	2 woningen	0006303
090	Taandersdwarsweg 11;13	Woonhuizen	0006304
091	Taanderstraat 1	Boerderij;Woonhuis	0006305
092	Taanderstraat 12;14	Dubbelwoning	0006306
093	Taanderstraat 25	Woning	0006307
094	Tuinstraat 1;3;5	Woning met bedrijf	0006308
095	Tuinstraat 11	Woning	0006309
096	Valkenaarstraat 5	2 woningen	0006310
097	Valkenaarstraat 11;13	Dubbelwoonhuis	0006311
098	Valkenaarstraat 17;19	Dubbelwoning	0006312
099	Valkenaarstraat 24; 26;28	3 woningen	0006313
100	Valkenaarstraat 25	Leegstaand	0006314
101	Valkenaarstraat 30	Woonhuis	0006315
102	Vissersstraat 9;9 B;C	woningen (2)	0006316
103	Vissersstraat 20;22	Dubbelwoning	0006317
104	Vissersstraat 92;94;94 A	Woonhuizen	0006318
105	Vissersstraat 96;98	Dubbelwoning	0006319

106	Vletstraat 2;4	2 woningen	0006320
107	Vletstraat 6;8	2 woningen	0006321
108	Vletstraat 12;14;16	3 woningen	0006322
109	Voorbaan 26	Winkel	0006323
110	Voorbaan 39	Winkel	0006324
111	Voorbaan 41a;43;45 A	Werkplaats	0006325
112	Vijfhoekstraat 13	Woonhuis	0006326
113	Koningin Wilhelmina-straat 5	Boerderij	0006327
114	Kon. Wilhelminastraat 2 9A;11A	woningen	0006328
115	Koningin Wilhelmina-straat 13	Woning	0006329
116	Koningin Wilhelmina-straat 25	School	0006330
117	1e Woningbouwstraat	44 woningen	0006331
117A	1e Woningbouwstr.5,7; 13,15	Woningen	0006332
117B	1e Woningbouwstraat 1-19	Woningen	0006333
117C	1e Woningbouwstraat 2,4	Woningen	0006334
117D	1e Woningbouwstraat 21-31	Woningen	0006335
118	Zeeweg 13,15	Dubbelwoonhuis	0006336
119	Zeeweg 29	Woonhuis	0006337
120	Zeeweg 32-44	Woonhuizen	0006338
121	Zeeweg 46	Woonhuis	0006339

Gemeente Huizen/Kom-West

122	Brede Englaan 28	N.H. kerk	0006340
123	Driftweg 217	Woonhuis	0006341
124	Driftweg 221	KPC	0006342
125	Driftweg 227	Villa	0006343
126	Eikenlaantje 8	Woning	0006344
127	Heidelaantje 2	Landhuis	0006345
128	Naarderstraat	Begraafplaats	0006346
129	Naarderstraat 1,3	Kantoor G.G.D.	0006347
130	Naarderstraat 19-23	3 woningen	0006348
131	Parkweg	Transformatorhuisje	0006349

Gemeente Huizen/buitengebied

132A	Amersfoortse-straatweg 180	Hoofdgebouw	0006350
132B	Amersfoortse-straatweg 180	Kliniek	0006351
132C	Amersfoortse-straatweg 180	Schoollokalen	0006352
132D	Amersfoortse-straatweg 180	Woongebouw	0006353
132E	Amersfoortsestraatweg	Werkplaatsen	0006354
132F	Amersfoortse-straatweg 180	Transformatorhuisje	0006355
132G	Amersfoortse-straatweg 180	Kantoor	0006356
133	Amersfoortse-straatweg 192	Villa	0006357
134	Amersfoortse-straatweg 212	onbekend	0006358

135	Bikbergerweg 11	Villa	0006359
136	Bikbergerweg 52-56 13-29	Villas;Dubbelvillas	0006360
137	Blaricummerstraat 32; 34	Dubbelvilla	0006361
138	Blaricummerstraat 140-147	Woonhuizen (13)	0006362
139	Flevolaan 2	Villa	0006363
140	Flevolaan 2BIJ	Transformatorhuisje	0006364
141	Flevolaan 3	Villa	0006365
142	Flevolaan 7	Villa	0006366

Gemeente Huizen/Naarden Hofstede Oud Bussem

143	Flevolaan	Kantoor;Woningen	0006367
086A	Flevolaan 34;36	2 woningen	0006602
143A	Flevolaan 39	Theater	0006368
086B	Flevolaan 41	Bedrijf	0006603
086C	Flevolaan 43	Woonhuis	0006604
086D	Flevolaan 45;47;49	Woonhuizen	0006605
143B	Flevolaan 55	Woning	0006369
143C	Flevolaan 61	Woning	0006370
143D	Flevolaan 65;67a	Woningen (2)	0006371
143E	Flevolaan 67	Woonhuis	0006372
086E	Oud Blaricummerweg 38 5	Woonhuizen	0006606
086F	Oud Blaricummerweg	Brug	0006607
086G	Valkeveenselaan	Brug	0006608
086H	Oud Blaricummerweg	Onbekend	0006609

Gemeente Huizen/buitengebied

144	Flevolaan 53	Garage	0006373
145	Flevolaan 69	Consulaat;Kantoor	0006374
146	Havenstraat 60;62;64	3 woningen	0006375
147	Havenstraat 68	Kantoor;machinehal	0006376
148	Havenstraat 81	Restaurant	0006377
149	Havenstraat 84	Woning	0006378
150	Havenstraat 84	bij Transformatorhuisje	0006379
151	Messchaertlaan 8	Villa	0006380
152	Museumlaan	Naampalen	0006381
153	Museumlaan 1	Buitenhuis	0006382
154	Museumlaan 2	Woning	0006383
155	Museumlaan 3	Woning	0006384
156	Naarderstraat 201	Woonhuis	0006385
157	Naarderstraat 252;254	2 woningen	0006386
158	Naarderstraat 266	Villa	0006387
159	Naarderstraat 268	Woning	0006388
160	Naarderstraat 270	Villa	0006389
161	Naarderstraat 272;274	Dubbelwoning	0006390
162	Naarderstraat 282	Buitenhuis	0006391
163	Naarderstraat 284	Woning	0006392
164	Naarderstraat 292	Villa	0006393
165	Naarderstraat 294;296	Dubbelvilla	0006394
166	Naarderstraat 298	Villa	0006395
167	Naarderstraat 301	Villa	0006396
168	Naarderstraat 302-308	Woningen	0006397
169	Naarderstraat 311	Villa	0006398
170	Naarderstraat 314	Villa	0006399
171	Naarderstraat 322	Villa	0006400
172	Nieuwe Bussummer-weg 136	Woonhuis	0006401

173	Nieuwe Bussummer-weg 141	Villa	0006402
174	Nieuwe Bussummer-weg 163	Villa	0006403
175	Nieuwe Bussummer-weg 167	Villa	0006404
176	Nieuwe Bussummer-weg 184	Villa	0006405
177	Nieuwe Bussummer-weg 208	Villa	0006406
178	Oud Bussummerweg 11	Woonhuis	0006407
179	Oud Bussummerstraat 27	Villa	0006408
180	Oud Bussummerweg 29	Buitenhuis	0006409
181	Oud Bussummerweg 34	Landhuis	0006410
182	Oud Bussummerweg 40; 40;42A	Woningen	0006411
183	Oud Bussummerweg 44	Buitenhuis	0006412
184	Patrijslaan 4	Woonhuis	0006413
185	Schapendrift 3	Villa	0006414
186	Stukkenlaan 1	Villa	0006415
187	Stukkenlaan 4	Villa	0006416
188	Stukkenlaan 6	Villa	0006417
189	Stukkenlaan 7	Villa	0006418
190	Stukkenlaan 9	Villa	0006419
191	Stukkenlaan 10	Villa	0006420
192	Valkeveenselaan 26	Landhuis	0006421
193	Valkeveenselaan 38	Woning	0006422
194	Vliegheiweg 7	Villa	0006423

Colofon

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Noord-Holland
Dreef 3, 2012 HR Haarlem
telefoon 023 - 14 31 43

Samenstelling
ir. J.A. van der Hoeve
Afdeling Cultuur en Educatie, Cluster Monumentenzorg
Dienst Welzijn, Economie en Bestuur

Vormgeving, zetwerk en drukwerk
Bureau Grafische Produktie
Centrale Bestuursdienst

Oplage
200 exemplaren

Haarlem, januari 1993